[RESUM EXECUTIU]

- I N F O R M E -

STOP BALES DE GOMA

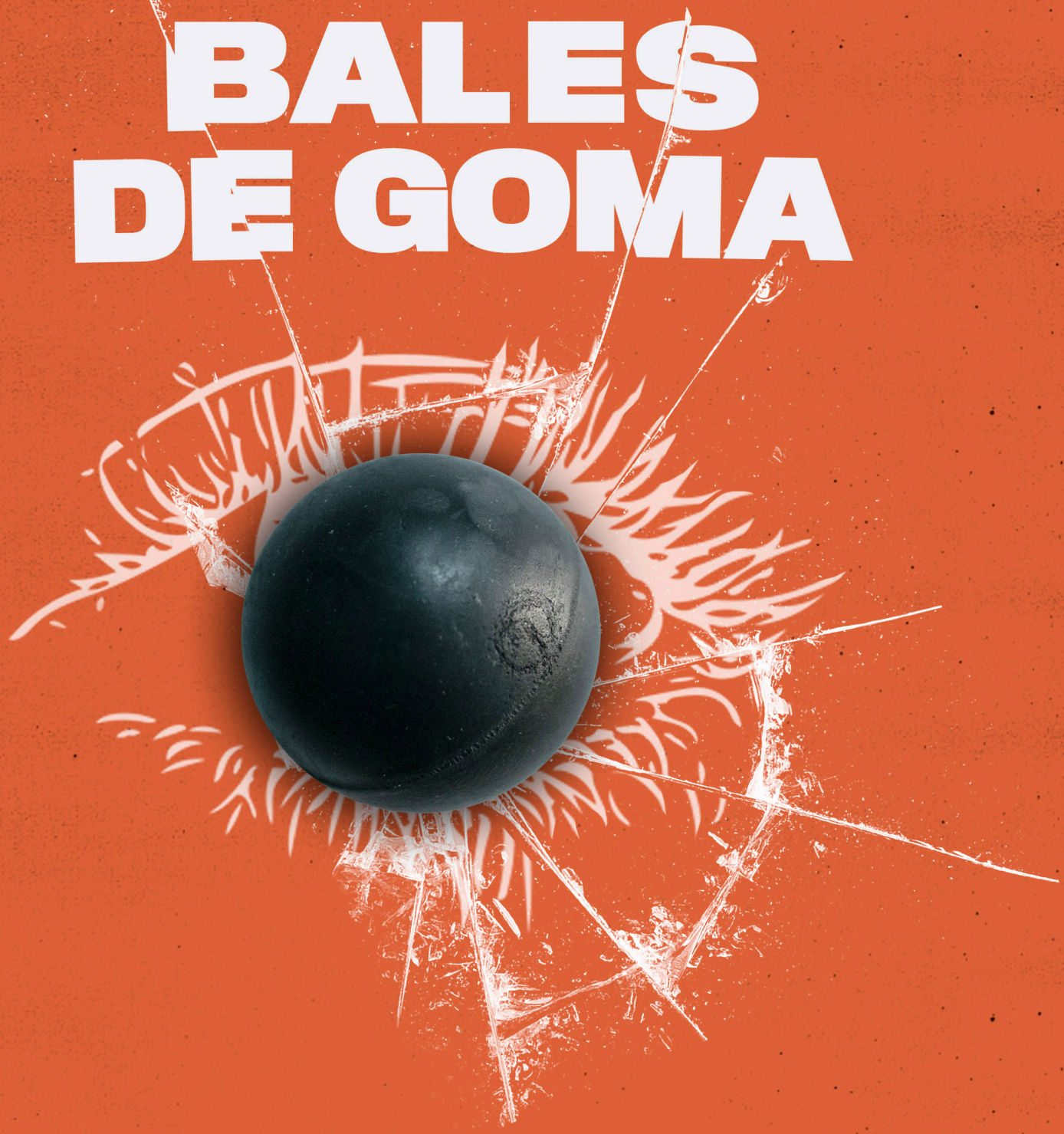

NOVACT Irídia

Irídia NOVACT

Amb la col·laboració de:

STOP BALAS DE GOMA!

OJØCONTUOJØ

Amb el suport de:

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament

Generalitat de Catalunya

Irídia – Centre per la Defensa dels Drets Humans és una associació que treballa per promoure i defensar els drets humans, en especial, civils i polítics. El seu objectiu principal és elevar els estàndards de protecció de drets humans en relació amb la violència institucional, el racisme i les migracions, la memòria històrica, la privació de llibertat i el dret a la protesta.

Novact – Institut Internacional per l'Acció Noviolenta és una associació que promou processos de transformació social basats en els drets humans, la justícia i la democràcia a la regió Euro-Mediterrània. Des de 1999 s'ha dedicat a la investigació, la incidència i la cooperació internacional, i ha contribuït a generar ponts entre moviments socials, l'acadèmia i les institucions.

El contingut d'aquest informe és responsabilitat exclusiva d'Irídia i Novact i no reflexa necessàriament l'opinió de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya.

Nom de l'informe:
Stop Rubber Bullets: A report concerning the use and attendant
effects of rubber bullets in Spain from a human rights perspective (2000-2020).

Autoria:
Clara Calderó Delgado
Anaïs Franquesa Griso
Andrés García Berrio
Laura Mª Medina Ferreras
Irene Santiago Santiago
Irene Urango Montilla
Serlinda Vigara Mas

Edició i coordinació:
Anaïs Franquesa Griso
Andrés García Berrio
Irene Urango Montilla

Amb la col·laboració de:
Óscar Alpuente García, Manuel Cabacas, Roger Español Tor, Patricia Fernández Vicens, Carles Guillot Campillo, Fina Liceranzu, Matthew McEvoy, Ester Quintana Porras, Nicola Tanno, Laia Serra Perelló, Tomás Eugenio Rojas Valenzuela, Agnès Rosell Tural y Carles Corro Campos.

Disseny i maquetació:
Valentina Lazo

Il·lustració de portada:
Borja Lozano Castro

Fotografies:
Jordi Borràs, Victor Serri, Valentina Lazo, Francesca Oggiano, Borja Lozano, Antonio Sampere, Ukberri, Ekinklik Argazkilariak, Abel Echavarria, Fotomovimiento, Archivo Revista ARGIA, Archivo Stop Bales de Goma, Archivo Iker Malariaga.

Infografies:
Valentina Lazo

Traducció al català i correcció d'estil:
Raquel M. Martínez

Publicat a:
Barcelona, June 2021

El present informe està subjecte a una llicència Creative Commons
Reconeixement-NoComercial 4.0 Internacional

Aquest informe parteix de la necessitat de comprendre i exposar **l'afectació i els impactes que ha generat l'ús de les bales de goma a l'Estat espanyol entre els anys 2000 i 2020**. Tot i l'existència de diverses publicacions i estudis internacionals en la matèria, l'anàlisi sobre l'ús d'aquests projectils per part de les forces i cossos de seguretat de l'Estat segueix sent avui dia un tema de difícil coneixement, degut a la dificultat d'accedir a la informació per mitjà de mecanismes públics de consulta, al·ludint qüestions de seguretat nacional i seguretat pública per part de les autoritats espanyoles.

No obstant, des de 1976, i fins a l'últim cas conegut d'afectació greu al 2017, es comptabilitza que les bales de goma han deixat, al menys, **23 persones mortes i varies desenes de ferides, moltes d'elles de gravetat**[1]. Només en els darrers 20 anys, la present investigació ha comptabilitzat 22 casos d'afectacions en contextos de protesta i celebracions futbolístiques. A aquestes xifres, cal afegir les 14 persones mortes i les 4 ferides que tractaven d'arribar nedant a les costes del Tarajal (Ceuta), el 6 de febrer de 2014, i que van rebre trets de bales de goma per part de la Guàrdia Civil amb la finalitat d'impedir la seva entrada a l'Estat espanyol.

Des d'una **perspectiva de defensa dels drets human**s, la present investigació té en compte el marc normatiu internacional i nacional, les especificacions tècniques de l'arma i la munició, així com els impactes físics i psicològics del seu ús i les dificultats en la investigació dels fets. Amb aquesta finalitat es recullen l'experiència i les lluites de diferents organitzacions de víctimes (com Stop Bales de Goma i Ojo con tu Ojo) i dels moviments socials que, durant anys, han abanderat la seva prohibició, així com la veu de persones expertes nacionals i internacionals. **L'objectiu és contribuir al debat públic, exposant que es tracta d'un arma que, per la seva imprevisibilitat i aleatorietat, així com pel seu potencial lesiu, no compleix els estàndards internacionals relatius a l'ús de la força, pel que es recomana la seva prohibició.**

1. Ter García, *Cronología de las balas de goma: al menos 44 heridos graves y 23 fallecidos* (*El Salto*, 16 d'octubre 2018), https://www.elsaltodiario.com/balas-de-goma/cronologia-balas-de-goma-al-menos-35-heridos-graves-y-23-fallecidos

CAPÍTOL 1

Marc legal internacional que regula l'ús de les bales de goma

Jordi Borràs

1.1. L'ús de la força per a fer complir la llei

– L'ús de la força per part de les forces i cossos de seguretat de l'Estat (FCSE) es troba limitat pel dret internacional dels drets humans, recollit en:

- El **Codi de Conducta per a Funcionaris Encarregats de fer Complir la Llei** (1979)
- Els **Principis Bàsics sobre l'Ús de la Força i d'Armes de Foc pels Funcionaris Encarregats de Fer Complir la Llei** (1990)
- La **Guia sobre armes menys letals en aplicació de la llei** (2020)

– En base a aquesta normativa internacional, l'ús de la força ha d'estar regit pels següents principis:

- El **principi de legalitat** considera que l'ús de la força ha d'estar regulat pel dret intern i pels reglaments administratius en conformitat amb el dret internacional.
- El **principi de necessitat** suposa que només es faci servir la força quan no hi hagi una altra alternativa. A més, aquesta ha d'aturar-se tan aviat com deixi de ser necessària. Depenent de les circumstàncies, l'ús innecessari o excessiu de la força pot arribar a constituir tortura o maltractaments.
- El **principi de precaució** estableix que les operacions i accions policials han de prendre totes les precaucions necessàries per evitar o, al menys, minimitzar el risc de recórrer a la força, així com la gravetat de qualsevol lesió que pugui produir-se.
- El **principi de proporcionalitat** imposa un límit absolut tolerable de força exercida en base a l'amenaça a la que s'enfronta l'actuació policial.
- En **principi de no discriminació**, establert a la Guia sobre armes menys letals de l'ONU, imposa que els funcionaris i funcionàries encarregades de fer complir la llei no podran discriminar a ningú per motius de raça, ètnia, color, sexe, orientació sexual, discapacitat, patrimoni o naixement, o altres criteris similars, en el desenvolupament de les seves funcions.

- En **principi de rendició de comptes** expressa que els Estats tenen l'obligació que els funcionaris i les funcionàries encarregades de fer complir la llei rendeixin comptes dels seus actes, inclosa qualsevol decisió de fer servir la força. Per garantir la seva efectivitat, l'Estat ha d'establir mecanismes interns de rendició de comptes suficientment independents.

– **Aquesta normativa internacional esdevé dret intern d'obligat compliment** per als Estats, en tant que emana dels principis internacionals, costum internacional i tractats ratificats per l'Estat espanyol.

1.2. L'ús de la força en el manteniment de l'ordre públic i el dret de reunió i manifestació.

– La Guia sobre armes menys letals de l'ONU estableix que els drets humans fonamentals dels i les participants en una manifestació han de ser respectats i protegits, inclòs si la manifestació és considerada il·legal per part de les autoritats[2]. Es subratlla, també, que **les FCSE han de recordar que el desplegament d'armes "menys letals" pot intensificar les tensions durant les manifestacions.**

– **L'ús d'armes "menys letals" no es pot dur a terme de forma automàtica ni indiscriminada.** L'Estat ha d'evitar fer servir la força a les protestes pacífiques i assegurar que, quan és absolutament necessària, ningú està subjecte a un ús excessiu ni indiscriminat de la força[3]. En conseqüència, **no poden ni han d'utilitzar-se armes "menys letals" per dispersar una manifestació, d'acord amb el que disposen les Nacions Unides.**

– La prohibició de la tortura i dels maltractaments està sempre vigent, inclòs en el cas que s'estiguin duent a terme actes il·legals o violents.

Archivo Revista ARGIA

2. Consell de Drets Humans, *Informe conjunto del Relator Especial sobre los derechos a la libertad de manifestación y asociación y del Relator Especial sobre las ejecuciones extrajudiciales, sumarias o arbitrarias sobre la gestión adecuada de las manifestaciones (A/HRC/31/66)* (Nacions Unides, 4 de febrer de 2016), paràgrafs 13-17 i 25, disponible en línea a: https://undocs.org/es/A/HRC/31/66

3. Ibid, paragraph 52, disponible en línea a: https://undocs.org/en/A/HRC/31/66. Veure també la Resolució 25/38 del Consell de Drets Humans, paràgraf 9.

1.3. Del concepte d'armes "no letals" al de letalitat reduïda

– Les armes "menys letals" o de letalitat reduïda són un tipus d'armament que, en un ús esperat o raonablement previst, tenen un risc menor de causar la mort o lesions greus en relació a les armes de foc convencionals. **S'inclou en aquesta tipologia un catàleg divers d'armament**: bastons policials, productes químics irritants manuals o llançats a distància (gasos lacrimògens), armes elèctriques (pistoles *tàser*), projectils d'impacte d'energia cinètica, armes enlluernadores, canons d'aigua o armes i equips acústics.

– La finalitat del desenvolupament d'aquest tipus d'armament era restringir cada cop més l'ús de mitjans que poguessin ocasionar lesions o morts, per això es denominava "no letal". En canvi, **a la pràctica, han ampliat les situacions en què la policia pot respondre fent servir armament potencialment letal**[4]. Tal com afirma Amnistia Internacional, l'ús d'algunes d'aquestes armes ha augmentat, no reduït, el risc de lesió.

– El fet que la comunitat internacional, els Estats i les seves forces policials hagin insistit en etiquetar aquest tipus d'armament com a "no letal" ha comportat històricament una infravaloració de la seva potència de letalitat i una invisibilització dels seus riscos. No va ser fins l'any 2018 que la comunitat internacional va deixar enrere el concepte d'armes "no letals" i el va substituir pel de "letalitat reduïda", quan una resolució del Consell de Drets Humans (38/11) es va referir a aquest tipus d'armament com a "menys letal" (*less-lethal*)[5], acceptant les advertències científiques sobre el potencial letal d'aquestes armes publicades durant els darrers 50 anys.[6]

1.3.1. Els projectils d'impacte d'energia cinètica (PIEC)

1.3.1.1. Descripció tècnica dels PIEC

– Els projectils d'impacte d'energia cinètica (PIEC), grup al que pertanyen les bales de goma utilitzades a l'Estat espanyol, engloben tota aquella munició que té per objectiu transferir l'energia cinètica des de l'arma al cos de la persona que rep l'impacte, amb l'objectiu de provocar lesions contuses (traumatisme no penetrant). En canvi, **l'evidència balística i mèdica forense demostra que aquest tipus d'armes poden matar i tenen una alta probabilitat de mutilar o ferir greument qui rep l'impacte.**

4. Javier Velásquez, Catalina Fernández y Scott A. Reynhout, *¿No letales? Un análisis criminológico, criminalístico y jurídico sobre los peligros de los proyectiles de impacto de energía cinética*, (Xile: Política criminal 16, no. 33, 2021).
5. Consell de Drets Humans, Resolución 38/11 La promoción y protección de los derechos humanos en el contexto de las manifestaciones pacíficas (Nacions Unides, 29 de juny de 2018), punt 5, paràgraf 15, disponible en línia a: https://undocs.org/es/A/HRC/38/L.16
6. Javier Velásquez, Catalina Fernández y Scott A. Reynhout, *¿No letales? Un análisis criminológico, criminalístico y jurídico sobre los peligros de los proyectiles de impacto de energía cinética*, (Xile: Política criminal 16, no. 33, 2021).

– L'objectiu principal dels PIEC és incapacitar o dissuadir una persona de seguir duent a terme una acció. Aquesta incapacitació es busca a través del dolor en qui rep el tret. Aquest mecanisme ha estat anomenat pain compliance ("obediència per mitjà del dolor")[7]. Els PIEC, a més, **permeten que les FCSE mantinguin distància amb les persones que volen controlar.**

– **Els projectils d'energia cinètica han demostrat ser armes potencialment letals.** A l'Estudi sobre tecnologies de control, de l'Omega Research Foundation, es subratlla que qualsevol arma d'impacte cinètic amb una energia superior a 122 joules pot causar danys severs i és potencialment letal[8]. Aquestes conclusions estan basades en l'estudi titulat Evaluation of the physiological effects of a rubber bullet, a baseball, and a flying baton (Avaluació dels efectes fisiològics d'una bala de goma, una pilota de beisbol i una flying baton), publicat l'any 1977 i promogut pel Departament de Justícia d'Estats Units.

Jordi Borràs

7. Rick T. Wiant y Lucien Haag, "Less lethal impact munitions: The forensic testing model", en Rick Wiant and Thomas Burns, Risk Management of Less Lethal Options (Florida: CRC Press, 2014), pàgines 103-142.

8. Omega Research Foundation, Crowd Control Technologies: An appraisal of technologies for political control, (Luxemburg: Parlament Europeu, 2000), N74, VII, disponible en línia a : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/stoa/2000/168394/DG-4-STOA_ET(2000)168394_ EN(PAR02).pdf

1.3.1.2. Antecedents històrics

– Els orígens de les armes "menys letals" es remunten a començaments del segle XX, en un **context de colonització**, ja que els Estats van començar a provar aquest nou tipus d'armament en els seus territoris colonials. En concret, en antigues colònies britàniques com Hong Kong, on als anys seixanta es va començar a documentar inicialment l'ús de projectils d'energia cinètica fets de fusta, que es convertirien en el motlle de futures armes cinètiques, com les de cautxú o plàstic, **introduïdes al Nord d'Irlanda a principis dels anys setanta.**

1.3.1.3. Criteris d'ús dels PIEC segons la normativa internacional

– La Guia sobre armes menys letals de l'ONU **prohibeix de manera explícita disparar indirectament els projectils, fent que rebotin a terra abans de tocar les persones, pel risc inacceptable que suposa la inexactitud i l'aleatorietat de la trajectòria del projectil.**

– Concretament, estableix que l'ús de PIEC només és legítim en trets dirigits a la part inferior de l'abdomen o les cames d'un individu que té un comportament violent; i **només amb el fi d'abordar una amenaça imminent de lesions o mort** (ja sigui contra un o una agent de les FCSE o contra una tercera persona).

– En la mateixa línia, el *Resource book on the use of force and firearms in law enforcement* (Llibre de recursos sobre l'ús de la força i les armes de foc en el compliment de la llei) de les Nacions Unides (2017) **fa èmfasi en que aquest tipus de projectils no haurien d'utilitzar-se en cap cas per dispersar una manifestació o concentració pacífica.**

1.4. Recomanacions i posicionaments internacionals davant de l'ús de bales de goma

– Als anys vuitanta, el Parlament Europeu (PE) ja es va pronunciar de forma contundent a favor de la prohibició d'aquestes armes i va insistir al conjunt dels Estats membre a fer efectiva aquesta postura. El 13 de maig de 1982 el PE va adoptar quatre resolucions[9] en què de forma clara es reconeixia que l'ús de les pilotes de plàstic podia ser mortal.

9. Parlament Europeu, Use of plastic bullets (Brussel·les: Official Journal of the European Communities, No. 149, Doc. 1-245/82, 13 de maig de 1982) pàgines 65-70, disponible en línia a: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1982:149:FULL&from=EN

– Dos anys després, al 1984, el PE va tornar a insistir en aquest compromís en relació amb el Regne Unit[10]. Per mitjà d'una nova resolució, va considerar la continuïtat en l'ús de les bales de goma "intolerable" i va fer una crida a abolir el seu ús "abans que hi hagi més morts innecessàries".

– L'any 1999 el **Comitè Contra la Tortura**, al seu Informe del 21è i el 22è període de sessions, reconeixia com una preocupació l'ús de bales de plàstic com a arma antidisturbis per part del Regne Unit i, de forma explícita, recomanava la seva abolició[11]. L'any 2008 el **Comitè de Drets Humans de les Nacions Unides** també es va dirigir al Regne Unit, al seu informe de país, en insistir en la seva preocupació per l'ús de projectils d'energia atenuada (*attenuating energy projectiles*), utilitzats des de l'any 2005, i va instar a monitorar de prop els seus impactes i considerar la possibilitat de prohibir el seu ús si es determinava que podien provocar danys severs.

– D'altra banda, l'**Organització per la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE)**, al seu informe *Human Rights Handbook on Policing Assemblies* (Manual de Drets Humans sobre actuacions policials en manifestacions), recull una sèrie de recomanacions generals sobre les armes d'ús policial que es caracteritzen pel llançament de projectils d'impacte. Segons l'OSCE, tot i que aquestes armes es considerin "menys letals", si s'usen incorrectament poden causar la mort o lesions greus, motiu pel qual s'insta a establir normes d'ús per la reducció del risc.

– A nivell internacional, i des de la societat civil, organitzacions com **Amnistia Internacional (AI) i Omega Research Foundation** han estat clares a l'hora de recomanar la prohibició de qualsevol projectil que no sigui de precisió, així com de limitar l'ús dels projectils d'impacte d'energia cinètica a situacions d'alteració violenta de l'ordre que constitueixin un perill per a les persones; i només quan l'ús de mitjans menys extrems sigui insuficient[12]. Així mateix, AI insisteix que no poden disparar-se de forma indiscriminada, ni efectuant trets de forma indirecta –apuntant a terra–, ja que això augmenta injustificadament el risc d'impactar en altres persones o causar lesions greus.

10. Parlament Europeu, Resolution on the need for an immediate ban on the use of the plastic bullets (Bruselas: Official Journal of the European Communities No. 300, 11 d'octubre de 1984) pàgina 38, disponible en línia a: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/04fcd8ab-c49d-4f53-9a43-74a4e24f68ae/language- en: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/04fcd8ab-c49d-4f53-9a43-74a4e24f68ae/language- en

11. Assemblea General de les Nacions Unides, Informe del Comité contra la Tortura, Quincuagésimo cuarto período de sesiones, Suplemento No. 44, (Nova York: Nacions Unides, 1999) pàgina 13, disponible en línia a: : https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f54%2f44(SUP P)&Lang=en

12. Amnistía Internacional i Omega Research Foundation, Impacto sobre los derechos humanos de las armas menos letales y otros tipos de material para hacer cumplir la ley (Londres: Amnistía Internacional, 2015) pàgines 18-19, disponible en línia a: https://amnistia.org.ar/wp-content/uploads/delightful-downloads/2016/10/ACT3013052015SPANISH.pdf

1.5. Perspectiva comparada. Una anàlisi del context europeu relatiu a l'ús de bales de goma

– L'accés a informació relativa a temes de seguretat i, concretament, d'actuacions policials, és una dificultat compartida a la majoria de països. La manca d'accés a la informació repercuteix directament sobre els mecanismes de rendició de comptes dels que disposen les societats per determinar si un arma ha estat emprada sota els principis internacionals que regeixen l'ús de la força.

– Al mateix temps, la varietat d'armament, projectils i fabricants dificulta que pugui establir-se una correlació precisa entre les diferents armes emprades a cada país.

– En aquest marc, l'estudi comparatiu *Einsatz von Gummimunition in Deutschland und Europa* (Ús de municions de goma a Alemanya i Europa), elaborat per encàrrec del Parlament alemany (Bundestag) l'any 2017, és un dels documents clau a l'hora d'analitzar l'ús d'aquests projectils als diversos països del continent[13]. **La investigació conclou que, actualment, les bales de goma han deixat d'utilitzar-se a Àustria, Dinamarca, Finlàndia, Irlanda, Noruega, Romania i Suècia.**

– L'any 2007 la **Missió d'Administració Provisional de l'ONU a Kosovo (UNMIK)** també va prohibir l'ús de bales de goma a totes les unitats de policia que es trobaven sota el seu comandament, després de la mort de dos manifestants.

1.6. L'ús de bales de goma en la gestió de l'ordre públic i la prohibició de la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumans o degradants

– L'actual Relator Especial de les Nacions Unides sobre la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumans o degradants, Nils Melzer, va advertir al seu informe de 2017 que **altres formes de tracte o penes cruels, inhumanes o degradants poden incloure l'ús innecessari o excessiu de la força**, o altres formes d'ús il·legítim de la força contra persones que no estan indefenses, per exemple, en situacions de legítima defensa, detenció o control de masses[14].

13. Deutscher Bundestag, Einsatz von Gummimunition in Deutschland und Europa, consultat entre febrer i maig de 2021, https://www.bundestag.de/resource/blob/529198/a52021ac1fc3723e368d86086e74cc11/wd-3-160-17-pdf- data.pdf (Disponible en anglès: https://www.statewatch.org/media/documents/news/2017/oct/germany-parl-researxh-situation-report-on-us e-rubber-ammunitio-%20in-%20Europe.pdf

14. Nils Melzer, Uso de la fuerza al margen de la detención y prohibición de la tortura y otros tratos o penas crueles, inhumanos o degradantes, (Nacions Unides, 20 de juliol de 2017), pàgina 14, paràgraf 32. Disponible en línia a: https://www.refworld.org.es/pdfid/59b199b64.pdf.

– D'acord amb aquesta lectura, Melzer, acollint-se a allò disposat per diferents titulars de mandats de les Nacions Unides, sosté que la prohibició de la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumans o degradants no es limita a actes comesos contra persones privades de llibertat, sinó que **"també comprèn la violència policial excessiva, per exemple, en el moment de la detenció i durant el control de l'ordre públic"**[15]**.**

– En relació a l'ús de bales de goma, Melzer valora que el concepte d' **"intencionalitat"** (inclòs en la definició de tortura de Nacions Unides), en el marc del dret internacional, no implica necessàriament el desig de causar dolor o patiment, sinó el fet **que sigui "previsible que l'ús de la força causi aquest dolor o patiment en el curs natural dels esdeveniments"**. En aquest sentit, considera que "si fas servir un tipus d'arma que d'alguna forma es converteix en incontrolable", com és el cas de les bales de goma, **"estàs deliberadament o conscientment assumint el risc que, bàsicament, tingui lloc aquest tipus d'efecte"**[16]**.**

1.7. Apunts jurisprudencials del Tribunal Europeu de Drets Humans (TEDH)

– El Tribunal Europeu de Drets Humans (TEDH) ha conegut i dictaminat sobre diferents supòsits en què s'ha denunciat un presumpte ús irregular de la força i de projectils policials en context de protestes i manifestacions. Quan ho ha fet, ha estat, principalment, amb el pretext **d'aclarir si s'ha produït una vulneració de l'article 2 (dret a la vida) o l'article 3 (prohibició de la tortura) del Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH)**, tant en la seva vessant substantiva com en la seva vessant processal.

– En el cas concret de les bales de goma, el TEDH ha arribat a reconèixer al cas **Kilici c. Turquia que "[en] disparar una bala de goma es corre el risc de causar lesions greus quan aquesta mena de munició s'utilitza de forma inadequada"**, fins al punt d'arribar a considerar que, tot i que en aquest cas la lesió causada al demandant "fou relativament lleu, el fet és que, en la mesura en què no es posa en dubte la perillositat de l'esmentada munició, el sol·licitant encara estava exposat a un major risc de lesió".

– Al mateix temps, en el cas Rizvanov c. Azerbaidjan, el Tribunal va sostenir que "quan la policia o qualsevol altre agent de l'Estat es dirigeix a una persona, el recurs de la força física que no sigui estrictament necessari respecte a la pròpia conducta de la persona disminueix la dignitat humana i, en principi, constitueix una violació del dret enunciat a l'article 3 de la Convenció"[17].

15. Ibid pàgina 15, paràgraf 34.
16. Nils Melzer, Intervenció al Panel virtual Addressing police brutality as a form of torture (Organització Mundial Contra la Tortura, 24 de març de 2021), consultat entre març i maig de 2021, https://www.facebook.com/events/932644077510074/
17. Tribunal Europeu de Drets Humans, Case of Rizvanov v. Azerbaijan. Application no. 31805/06 (Estrasburg: 17 de juliol de 2012), paràgraf 49, disponible en línia a : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Rizvanov%22],%22documentcollectionid2%22:[%22 GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-110488%22]}

CAPÍTOL 2

Context legal de l'ús de les bales de goma a l'Estat espanyol

Victor Serri

2.1. Marc normatiu de l'actuació de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat espanyol relatiu a l'ús de les bales de goma

– La Llei Orgànica 2/1986, de 13 de març, de Forces i Cossos de Seguretat (LOFCSE) recull els principis que han de regir tota actuació policial i els supòsits habilitants per fer ús de les armes. Aquesta norma és aplicable a totes les FCSE, i inclou les dependents del Govern central – Policia Nacional i Guàrdia Civil-, les dels Governs autonòmics i les Corporacions Locals (art.2).

– L'article 5.2 apartat d) estableix: «Només s'hauran de fer servir les armes en les situacions en què existeixi un risc racionalment greu per la seva vida, la seva integritat física o les de terceres persones, o en aquelles circumstàncies que puguin suposar un greu risc per a la seguretat ciutadana i de conformitat amb els principis que es refereixen a l'apartat anterior".

– En canvi, **la normativa que regula els mitjans utilitzats per les FCSE no és pública**. L'escassa informació a la que s'ha tingut accés en el marc d'aquesta investigació ha estat arrel de respostes parlamentàries, en què el Govern va afirmar l'any 2018 que les bales de goma – referides com a pilotes de goma-, únicament **seran utilitzades per les Unitats especialitzades en control de masses, com a mitjà dissuasori.**[18] **L'ús de les bales de goma es concep, a més, com a l'últim recurs disponible quan altres eines, instruments o procediments hagin resultat en va o siguin insuficients per a restablir l'ordre públic".**

2.2. L'ús de bales de goma per part del Cuerpo Nacional de Policía

– Els agents del Cos Nacional de Policia (CNP) tenen permès l'ús de bales de goma a tot el territori de l'Estat espanyol. Especialment, **les Unitats d'Intervenció Policial (UIP) o unitats antidisturbis; però també altres com les Unitats de Prevenció i Reacció (UPR).**

18. Jon Iñarritu García, Pregunta escrita de 18 de enero de 2018 (expediente 184/036171) (Madrid: Senat, 2018), disponible en línia at: https://www.senado.es/web/expedientdocblobservlet?legis=12&id=85552

2.2.1. Característiques de l'arma i els projectils

2.2.1.1. L'arma

– Les armes utilitzades pel Cos Nacional de Policia per disparar bales de goma són les escopetes **Franchi SPS 350**[19], tot i que, tal com ho apunta l'organització Omega Research Foundation a l'informe *Expert Opinion concerning the blinding of Roger Español on 1 October 2017* (Informe pericial en relació a les lesions de Roger Español l'1 d'octubre de 2017) és possible que també facin servir altres escopetes de la marca Franchi.

Taula 1. Especificacions generals de l'arma

Especificacions generals de l'arma	
Marca	Franchi
Model	SPS 350 PN
Calibre	12/70
Número de trets	4+1 en recambra
Longitud del canó	350 mm (13,77'')
Longitud de l'arma	830 mm
Pes de l'arma descarregada	2,7 kg
Cadència de tir	24 a 30 trets per minut
Sistema de mires	Solista i punt de mira
Sistema de funcionament	De *pumping* o corredissa
Doble segur	Manual i automàtic

Nota. Taula realitzada a partir de la informació extreta dels textos de González Arrieta, *Identificació de l'arma i la munició*[21] i d'Herrera García, *Manipulacions bàsiques de l'escopeta Franchi SPS-350 PN*[22].

19. Així consta a la informació publicada a través de la Plataforma de Contratación del Sector Público Estatal, a la bibliografia referenciada a les especificacions tècniques de l'arma i en un dels procesos judicials als quals s'ha tingut accés en el marc d'aquesta investigació. També en una presentació que hauria estat elaborada pel Ministeri de l'Interior, amb data de 13 de juny de 2009, consultada entre febrer i maig de 2021: https://docplayer.es/76729678-Ministerio-del-interior.html

20. Neil Corney and Matthew McEvoy, Omega Resarch Foundation, *Expert Opinion concerning the blinding of Roger Español on 1 October 2017* (UK: Research Associates at the Omega Research Foundation, 2021).

21. María Angélica González Arrieta, Identificación del arma y la munición utilizadas en un disparo con técnicas conexionistas (Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, D.L., 2000), p. 265, disponible en lína a: https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/55590/978-84-7800-916-9.pdf?sequence=1

22. Francisco Pedro Herrera García, "Manipulaciones básicas de la escopeta Franchi SPS-350 PN", consultada entre febrer i maig de 2021, https://www.tacticasdeseguridad.com/normativa/category/3-armamento-documentos?download=17:escop eta-franchi-sps-350-pn

– A aquesta escopeta se li afegeix un **brocal de projecció**, que és una peça d'acer de forma cilíndrica que s'uneix al canó per allotjar la bala de goma abans de ser llançada.

– Entre la boca del canó de l'escopeta i el brocal s'encaixa, també, un **reductor d'energia**, una peça que té com a funció reduir l'energia a la que es dispara el projectil. El seu ús és d'obligat compliment en tots els brocals que es facin servir en dispositius d'ordre públic[23].

Model d'escopeta per al llançament de bales de goma

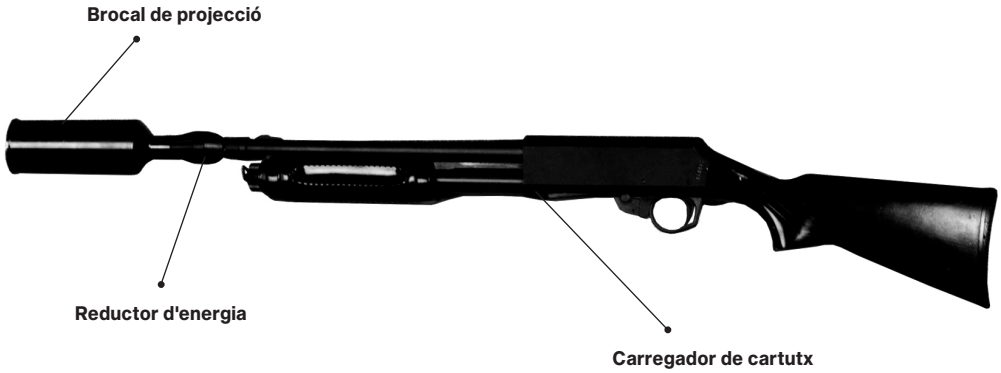

Font: elaboració pròpia

2.2.1.2. Els projectils i els cartutxos

– Les bales de goma són esferes fabricades en cautxú natural vulcanitzat[24]. **Aquests projectils es deformen aplatant-se quan són disparats.** Aquesta deformació fa que, en el moment d'impactar, tinguin una part més punxeguda i una major capacitat de penetració si colpegen parts del cos delicades, com els ulls[25].

– Aquests projectils no tenen cap identificador propi o marques que puguin ser utilitzades per vincular-los a l'agent que els ha disparat.

Borja Lozano

23. *Circular sobre el Empleo de Material Antidisturbios de la Policía Nacional* (Spain, 2013)
24. Informació extreta d'una presentació l'autoria de la qual s'atribueix al Ministeri de l'Interior, amb data de 13 de juny de 2009, disponible en línia a: https://docplayer.es/76729678-Ministerio-del-interior.html
25. Stop Bales de Goma, El uso de balas de goma por parte de la Brigada Móvil de los Mossos d'Esquadra (BRIMO) (Barcelona: Stop Bales de Goma, 2013), pàgina 3, disponible en línia a: https://issuu.com/stopbalesdegoma/docs/informe-sbg2013_es

Taula 2. Especificacions generals dels projectils

Especificacions generals dels projectils	
Diàmetre nominal	54,30 mm
Tolerància en diàmetre	± 0,10 mm
Excentricitat màxima de diàmetre	0,30 mm
Rebot en altura	≥ 65%
Duresa SHORE A-2	40-50
Pes	80-85 g

Nota. Taula realitzada a partir de la informació extreta de la resposta del Govern espanyol de 16 de abril de 2018[26] a la pregunta escrita formulada per l'aleshores senador basc Jon Iñarritu García amb data de 18 de gener de 2018[27].

– No existeix informació pública sobre les especificacions tècniques dels fabricants d'armes i projectils, fet que en dificulta el monitoratge i la supervisió.

2.2.2. Regulació de l'arma

– **La normativa que regula l'ús de les bales de goma per part dels agents del Cos Nacional de Policia no és pública ni accessible.** No obstant, en informes i recomanacions del Defensor del Pueblo consta referenciada part de la normativa que, en el marc de la present investigació, s'ha pogut ampliar.

– Destaca especialment la **Circular sobre l'ús de material antidisturbis**, de data 3 de setembre de 2013, produïda per la Comissaria General de Seguretat Ciutadana amb l'aprovació de la Direcció Adjunta Operativa; i el **Tema 13 del Manual d'Actualització de les Unitats d'Intervenció Policial.**

Un agent de Mossos d'Esquadra carrega un cartutx durant les protestes a Barcelona, abans de la prohibició d'aquestes armes, a l'abril de 2014 · Jordi Borràs

26. Gobierno de España, Respuesta del Gobierno de 16 de abril de 2018 (684/36171) (Madrid: Senat, 2018), disponible en línia a: https://www.senado.es/web/expedientdocblobservlet?legis=12&id=108731

27. Jon Iñarritu García, Pregunta escrita del 18 de gener de 2018 (expedient 184/036171) (Madrid: Senat, 2018),disponible en línia a: https://www.senado.es/web/expedientdocblobservlet?legis=12&id=85552

2.2.2.1. Supòsits d'ús

– La Circular de 2013 estableix que aquestes armes podrien ser utilitzades: "Quan les circumstàncies ho requereixin i en els termes recollits al protocol d' 'ús progressiu de mitjans', l**es boles de cautxú es podran llançar contra individus o grups d'agressors, l'actitud dels quals comportés un risc per a policies o altres ciutadans, o causés danys materials**, amb la finalitat de dissuadir de l'activitat dels mateixos, disparant sota la premissa bàsica de la menor lesivitat possible".

– Cal destacar que, tal i com va constatar la Defensora del Pueblo l'any 2014, **no existeix el "protocol d'ús progressiu de mitjans" al que fa referència la Circular de 2013.**

– **El fet que es faci una referència genèrica al "risc per a policies o altres ciutadans", i que s'habiliti el seu ús en casos de danys materials no s'ajusta a la normativa internacional**. Aquesta exigeix, concretament, l'ús d'aquest tipus de projectils quan existeixi una amenaça imminent de causar una lesió a un agent policial o a qualsevol altra persona.

Taula 3. Llindars de permissivitat per a l'ús de PIEC

Llindars de permissivitat per a l'ús de PIEC	
Circular sobre l'Ús de Material Antidisturbis de la Policia Nacional (2013) de l'Estat espanyol	Davant de "riscos per als policies o altres ciutadans o danys materials"
UN Resource book on the use of force and firearms in law enforcement (2017)	Davant d'"una amenaça imminent de lesions greus o mort"
UN Guidance on Less-Lethal Weapons in Law Enforcement (Guia sobre armes menys letals de l'ONU, 2020)	Davant d' "una amenaça imminent de lesions"

Nota. *Realització pròpia.*

– D'altra banda, **l'ús de l'expressió "aproximadament" que s'utilitza per qualificar les distàncies permeses des de les que es poden disparar aquests projectils no és clara**. Això podria dificultar la rendició de comptes d'un agent que actua fora d'aquests paràmetres.

– Contràriament a allò previst a la normativa internacional, els protocols d'actuació de les FCSE de l'Estat espanyol expressen una concepció de les manifestacions en què les persones perden la seva individualitat i passen a formar part d'una massa. El Tema 13 del Manual d'Actuació d'Unitats d'Intervenció Policial (UIP) estableix que, en una manifestació, **"la identitat individual de cadascun dels assistents s'anul·la, i es crea una identitat col·lectiva amb tendència a l'excés i que està mancada de fre moral".**

2.2.2.2. El tret

– **Els projectils d'energia cinètica són propensos a seguir una trajectòria inestable**, de manera que "quan es disparen o es llancen des de lluny, **aquestes armes resultes imprecises, fet que comporta la possibilitat que impactin sobre les parts més vulnerables del cos o d'ocasionar lesions no intencionades a tercers"**[28].

– **La forma i material de les bales de goma fa que rebotin en impactar, de manera que s'incrementa l'aleatorietat de la direcció dels projectils.**

– **En la normativa citada no hi ha cap directriu ni referència a com han d'efectuar el tret els agents.** No obstant, en el marc d'un dels procediments judicials per l'ús de bales de goma consultats per realitzar la present investigació, es va poder saber que **diversos agents de les Unitats d'Intervenció Policial (UIP) van manifestar que les indicacions i instruccions sobre l'ús d'aquest projectil són, precisament, que cal disparar-lo amb rebot previ.**

2.2.2.3. Cadena de comandament

– Els comandaments tenen una obligació de control de les accions realitzades pels agents sota el seu càrrec, a més de la responsabilitat de les accions realitzades per ells mateixos. En conseqüència, **l'autorització de l'ús de les bales de goma, així com l'acció de supervisió i control –o el fet de permetre'n l'ús– pot comportar responsabilitats penals.**

– A la Circular de 2013 s'indica la necessitat d'autorització per part del responsable policial del dispositiu d'ordre públic per l'ús de bales de goma. En concret, s'estableix que **el responsable policial del dispositiu d'ordre públic "determinarà l'element a utilitzar**, havent valorat prèviament la situació sota els criteris establerts pels principis d'oportunitat, proporcionalitat i congruència" i **"serà permanentment controlat pels comandaments intermedis de la mateixa".**

28. Red Internacional de Organizaciones de Libertades Civiles (INCLO) y Médicos por los Derechos Humanos (PHR). *Letalidad Encubierta* (INCLO, 2017), pàgina 39,disponible en línia a: www.inclo.net/pdf/lealtad-encubierta.pdf

2.2.2.4. Mesures de control i rendició de comptes

– La normativa internacional, recollida a la Guia sobre armes menys letals de l'ONU, estableix que aquest tipus de projectils "han de ser comprovats i autoritzats per garantir que són prou precisos per colpejar un àrea segura en un objectiu de mida humana des de la distància requerida, i sense una energia excessiva, que podria causar lesions"[29].

– Per a la realització de la present investigació s'ha sol·licitat informació al Ministeri de l'Interior relacionada tant amb les característiques de l'arma, del projectil i del reductor d'energia, com amb els tests, proves i informes d'impacte realitzats. **Aquesta petició fou denegada al·legant que "es tracta de documents, la divulgació dels quals pot comportar un prejudici greu tant per la seguretat nacional com per la seguretat pública".**

– La **falta de transparència** respecte als resultats de les proves efectuades a les armes i projectils emprats, així com sobre el fet de si les pròpies proves s'han dut a terme i sota quins criteris, **impedeix realitzar un control sobre l'arma en si mateixa i la seva adequació als estàndards internacionals.**

2.2.2.5. Recomanacions i posicionaments institucionals

– Al juliol de 2014, **l'aleshores Defensora del Pueblo espanyol, Soledad Becerril, va posar de manifest la insuficiència de la normativa existent en relació a l'ús de bales de goma per part de la Policia Nacional.** Va constatar la inexistència de l'anomenat protocol d'"ús progressiu dels mitjans"[30], al que es remet la Circular de 2013, fet que fou comunicat per la pròpia Direcció General de la Policia.

– La Defensora del Pueblo va considerar que "tenint en compte que es tracta d'armes i municions potencialment perilloses, és necessari que s'estableixin unes normes precises i detallades que evitin o minimitzin les conseqüències no desitjades que pot tenir el seu ús per a la vida o la integritat de les persones"[31]. Per aquest motiu, **va recomanar a la Direcció General de Policia que procedís a regular l'ús de les armes destinades a la impulsió i projecció de bales de goma.**

29. OHCHR, *Guidance on Less-Lethal Weapons in Law Enforcement* (Geneva and New York: UN, 2020), section 7.5.7, available online at: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/LLW_Guidance.pdf

30. Defensor del Pueblo, Recomendación. Normativa de utilización de material antidisturbios (Madrid: Defensor del Pueblo, 2014), disponible en línia a: https://www.defensordelpueblo.es/resoluciones/normativa-de-utilizacion-de-material-antidisturbios-2/

31. Ibid.

– No obstant, **la Direcció General de Policia no va acceptar l'esmentada recomanació** "en considerar que la regulació i els mecanismes de control existents són suficients", tal i com recull l'informe anual de l'any 2014 de la Defensora del Pueblo.

– El 27 de febrer de 2013 es va produir un intent de prohibir l'ús de les bales de goma en el conjunt de l'Estat, per mitjà de vàries proposicions no de llei. Cap d'elles va ser aprovada.

• Recomanacions internacionals dirigides a l'Estat espanyol

– A nivell europeu, després d'una visita al país al juny de 2013, el Comissari per als Drets Humans del Consell d'Europa, Nils Muižnieks, va expressar la seva preocupació per l'ús d'aquestes armes.

– El document de la Comissió de Drets Humans recupera el que va disposar el Comitè Europeu per a la Prevenció de la Tortura (CPT) al seu informe de país de 2011. Allà es va subratllar que "els criteris per a l'ús d'aquest tipus d'armes per part de la policia haurien de correspondre, com a mínim, a aquells que reglamenten la utilització d'armes de foc, i que el seu ús s'hauria de regular i supervisar de manera exhaustiva". El CPT advertia, a més, que "hauria de ser sempre obligatòria la remissió d'un informe detallat i d'una avaluació després de cada incident en què s'hagin fet servir aquestes armess[32].

– Des de la societat civil, i des de l'any 2018, **organitzacions com Amnistia Internacional han instat al Ministeri de l'Interior espanyol a prohibir l'ús de bales de goma en tot el territori.** Amnistia Internacional considera que són armes altament imprecises i no disposen de protocols pel seu ús en consonància amb els estàndards mínims internacionals, que prohibeixen, per sobre d'altres coses, que puguin ser emprades per dispersar una multitud[33].

32. Comitè Europeu per a la Prevenció de la Tortura, "Informe al Gobierno español sobre la visita a España realizada por el Comité Europeo para la Prevención de la Tortura y de las penas o tratos inhumanos o degradantes (CPT) llevada a cabo del 30 de mayo hasta el 13 de junio de 2011" (Estrasburg: 30 d'abril de 2013), pàgines 53-54, disponible en línia a: https://www.defensordelpueblo.es/wp-content/informesMNPEspania/europa/6_INFORME_CPT_2011.pdf

33. Amnistia Internacional, Spain: Interior Minister must end to the use of rubber bullets, 10 de maig de 2018, disponible en línia a: https://www.amnesty.ca/news/spain-interior-minister-must-end-use-rubber-bullets

2.3. L'ús de bales de goma per part de la Guàrdia Civil

– Al **febrer de 2014** es va fer públic que la Direcció General de la Guàrdia Civil havia emès una **instrucció verbal que limitava l'ús de les bales de goma**, així com dels pots de fum, **als ports fronterers de les Ciutats Autònomes de Ceuta i Melilla**, de manera que el seu ús quedaria reservat exclusivament a "circumstàncies extremes", segons es va poder conèixer a través dels mitjans de comunicació[34].

– Aquesta instrucció, que només afectava a l'actuació dels agents de la Guàrdia Civil i es desconeix si continua vigent avui dia, no aplicava a cap altre territori de l'Estat, ni tampoc per als membres de la Policia Nacional.

– Aquesta decisió es va conèixer després que **el 6 de febrer de 2014 al menys 14 persones[35] morissin ofegades mentre intentaven arribar nedant a la platja del Tarajal (Ceuta)** i fossin reprimides per la Guàrdia Civil amb bales de goma i altres materials antidisturbis per impedir la seva entrada al país, segons ha comptabilitzat la Coordinadora de Barrios, una de les organitzacions que va exercir l'acusació popular en el procediment penal.

Antonio Sampere

34. José María Olmo, "Interior prohíbe lanzar pelotas de goma en la valla pero las mantiene en el resto de España", El Confidencial, 26 de febrer de 2014, disponible en línia a: https://www.elconfidencial.com/espana/2014-02-26/interior-prohibe-lanzar-pelotas-de-goma-en-la-valla-per o-las-mantiene-en-el-resto-de-espana_93999/

35. Informació obtinguda de l'entrevista realitzada a Patrícia Fernández el 10 de maig de 2021.

2.4. L'ús de bales de goma per part d'altres cossos policials

– **A Catalunya, Euskadi i Navarra regeix la prohibició de l'ús de les bales de goma per part dels seus respectius cossos policials**, que són també qui tenen transferides les competències en matèria d'ordre públic. No obstant, la prohibició no és aplicable a altres cossos policials que puguin operar en aquests territoris en supòsits concrets. Això és el que va passar l'1 d'octubre de 2017, amb motiu de les votacions sobre la independència de Catalunya, o a l'octubre de 2019, durant les mobilitzacions post-sentència en rebuig a les condemnes de diversos polítics i líders catalans, quan la Policia Nacional va emprar bales de goma a Catalunya.

Taula 4. Prohibició de les bales de goma per part de les policies autonòmiques

Prohibició de les bales de goma per part de les policies autonòmiques			
Policia autonòmica i territori	**Data efectiva de la prohibició d'ús**	**Arma substitutòria**	**Tipus de projectil**
Mossos d'Esquadra – Catalunya	Des del 30 d'abril de 2014	Llançador de 40 mm	Foam
Ertzaintza – Euskadi	Des del 16 d'abril de 2015	40mm launcher	Foam
Policia Foral – Navarra	Des del 12 de maig de 2017	Llançador de 40 mm	Foam

Nota. Elaboració pròpia

2.4.1. L'ús per part del Cos de Mossos d'Esquadra a Catalunya

– El 18 de desembre de 2013 el Ple del Parlament va decretar la **Resolució 476/X del Parlament de Catalunya**, per la que s'aprovaven les conclusions de l'Informe de la Comissió d'Estudi dels Models de Seguretat i Ordre Públic i de l'Ús de Material Antidisturbis en Esdeveniments de Masses, on, entre altres qüestions, es va acordar la prohibició total de l'ús de les bales de goma per part del Cos de Mossos d'Esquadra a partir del 30 d'abril de 2014[36].

– Tot i aquesta prohibició, **es manté l'ús de les bales de *foam* o escuma viscoelàstica**. L'ús d'aquest altre tipus de projectils **ja ha mostrat el seu alt potencial lesiu**. A l'hora de tancar aquest informe es té coneixement al menys de dos casos de mutilació de l'ull per l'ús d'aquest tipus de projectil, malgrat que es tracta d'un arma de precisió.

36. Parlament de Catalunya, *Resolució 476/X del Parlament de Catalunya, per la qual s'aproven les conclusions de l'Informe de la Comissió d'Estudi dels Models de Seguretat i Ordre Públic i de l'Ús de Material Antiavalots en Esdeveniments de Masses*, (Barcelona: BOPC 222, 2013), http://www.parlament.cat/document/getdoc/10006224

Jordi Borràs

2.4.2. L'ús per part de l'Ertzaintza a Euskadi

– A Euskadi l'ús de les bales de goma va estar regulat fins al 2012 per una Ordre de 1997 de l'alesho-res existent Direcció de Seguretat Ciutadana. Aquesta Ordre fou substituïda per la **Instrucció del Viceconseller de Seguretat núm. 73**, amb data de 11 de maig de 2012 (Regulació de l'ús i control de l'armament, munició i altres elements antidisturbis). Es va complimentar amb la **Instrucció núm. 74**, amb data de 16 d'abril de 2013 (Normativa d'ús del llança-boles), que regula específicament tot allò relacionat amb les noves llançadores de 40mm[37].

Ukberri

37. Govern Basc, Equipamientos y las acciones policiales en las manifestaciones, (Irekia, 11 d'abril de 2013), https://www.irekia.euskadi.eus/es/proposals/811-equipamientos-las-acciones-policiales-las-manifestaciones

– L'aprovació d'aquesta nova normativa va respondre a la decisió del Govern basc de restringir l'ús de les bales de goma per part de l'Ertzaintza, després dels casos d'Iñigo Cabacas i Xuban Nafarrete, i va comportar l'acord que les Unitats de Seguretat Ciutadana del cos deixarien de fer servir les bales de goma a partir de l'1 de gener de 2013. Tot i així, **la prohibició aleshores no fou total i es va mantenir el seu ús en les unitats especialitzades de la Brigada Mòbil** (conegudes com a **"beltzas"**) per a "situacions excepcionals", sota l'ordre directa d'un comandament.

– Finalment, el 16 d'abril de 2015, el Parlament basc (Eusko Legebiltzarra) va aprovar la **proposició no de Llei 42/2015** que propugna "**la restricció immediata i substitució definitiva de les escopetes llança-boles i de les pilotes de goma per altres mitjans antidisturbis menys nocius** per a les persones, que permeti, a més, als agents de la Ertzaintza realitzar correctament i eficaçment la seva tasca[38].

2.4.3. L'ús per part de la Policia Foral a Navarra

– En l'**Ordre Foral 56/2017, de 5 d'abril**, vigent des del 12 de maig de 2017, s'incorporen les llançadores de 40mm[39], que substitueixen les escopetes per l'ús de bales de goma. Amb l'aprovació d'aquesta normativa, el Govern de Navarra va regular per primer cop l'ús de l'armament reglamentari per part de la Policia Foral[40].

Ekinklik Argazkilariak

38. Parlament Basc, *Acuerdos del pleno celebrado el día 16 de abril de 2015* (Vitoria-Gasteiz: Parlament Basc, 2015), disponibles en línia a: https://dropdoc.ru/doc/1158232/acuerdos-del-pleno-celebrado-el-d%C3%ADa-16-de-abril-de-2015

39. Consejera de Presidencia, Función Pública, Interior y Justicia, *Orden Foral 56/2017, de 5 de abril, por la que se regula el armamento reglamentario de la Policía Foral de Navarra.* Bon N.º 90 (5 d'abril de 2017), disponible en línia a: http://www.lexnavarra.navarra.es/detalle.asp?r=38782

40. Consejera de Presidencia, Función Pública, Interior y Justicia, *Orden Foral 56/2017, de 5 de abril, por la que se regula el armamento reglamentario de la Policía Foral de Navarra.* Bon N.º 90 (5 d'abril de 2017), disponible en línia a: https://www.navarra.es/home_es/Actualidad/Sala+de+prensa/Noticias/2017/04/06/reglamento+uso+armas+Policia+Foral.htm

CAPÍTOL 3

L'impacte de les bales de goma a l'Estat espanyol

3.1. Els casos de víctimes de bales de goma a l'Estat espanyol: del 2000 al 2020

– En l'actualitat, **l'Estat espanyol no disposa de registres oficials que recullin la totalitat de persones mortes o ferides a causa de les bales de goma**, fet que dificulta enormement la capacitat d'oferir una resposta institucional efectiva. Els únics registres coneguts han sigut elaborats per la societat civil per mitjà d'articles periodístics[41] i d'informes de les mateixes organitzacions de víctimes, com Stop Bales de Goma[42].

– **Entre els anys 2000 i 2020**, el període analitzat a l'informe, s'han documentat un total de **40 persones afectades per l'impacte de bales de goma, 37 homes i 3 dones, amb una mitjana d'edat entorn dels 30 anys**. No obstant, és important destacar que aquestes dades no poden reflectir el quadre complert de la problemàtica i que, per tant, són considerades un subregistre.

41. Ter García, "Cronología de las balas de goma: al menos 44 heridos graves y 23 fallecidos", El Salto, 16 d'octubre de 2018, disponible en línia : https://www.elsaltodiario.com/balas-de-goma/cronologia-balas-de-goma-al-menos-35-heridos-graves-y-23-fallecidos

42. Stop Bales de Goma, El uso de balas de goma por parte de la Brigada Móvil de los Mossos de Esquadra (BRIMO) (Barcelona: Stop Bales de Goma, 2013), disponible en línia a: https://stopbalesdegoma.wordpress.com/informe/

– Els impactes de projectils de bales de goma s'han produït, en el **45%** dels casos, a la frontera de Ceuta; en un **27,5%** en contextos de protesta (vagues, manifestacions i desallotjaments) i en un **27,5%**, en contextos de celebracions futbolístiques.

Gràfica 1. Context en què es va produir una afectació per l'impacte de bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)

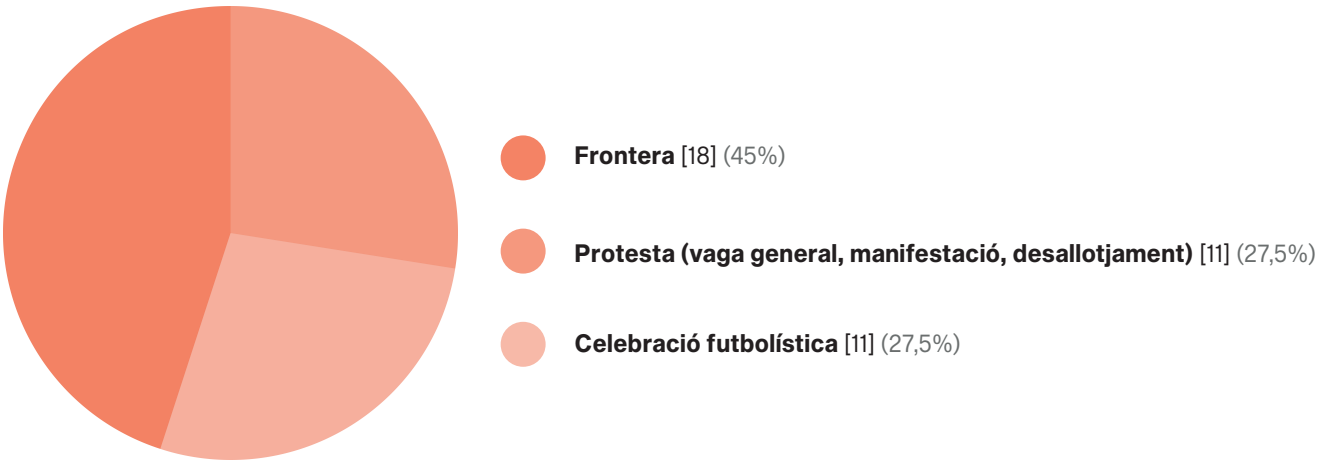

– Els membres dels cossos i forces de seguretat de l'Estat responsables d'aquestes afeccions són, en un **43,6%** dels casos, la Guàrdia Civil a la frontera sud, en un **35,9%** els Mossos d'Esquadra, seguits de la Policia Nacional amb un **15,4%**, i de l'Ertzaintza amb el **5,1%** dels casos registrats

Graph 2. Cos policial de l'Estat espanyol que fa disparar una bala de goma i va produir una afectació registrada (2000- 2020):

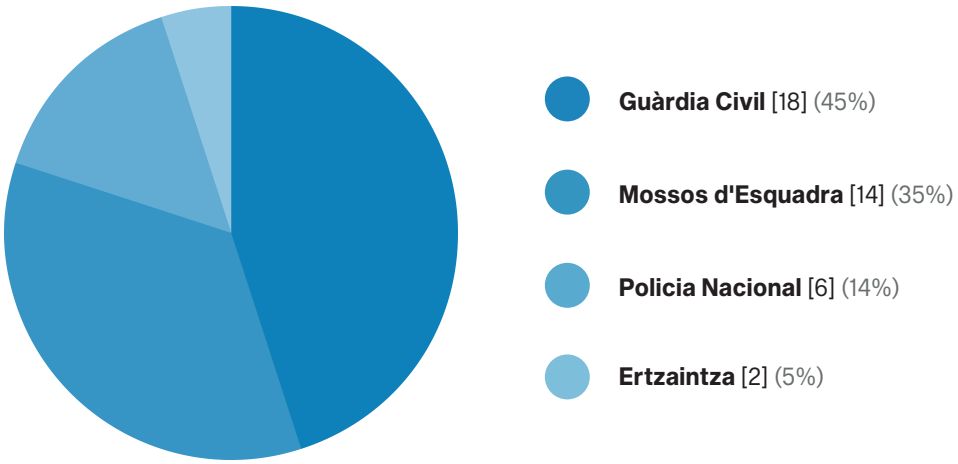

– Després de l'anàlisi de les conseqüències dels impactes de les bales de goma, podem afirmar que, en la majoria dels casos documentats, un **58%**, ha estat necessari un tractament mèdic. Les parts del cos més afectades per l'ús d'aquest tipus de projectils són els ulls, en un **33,3%** dels casos.

Gràfica 3. Tipus d'assistència mèdica requerida després de l'impacte d'una bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)

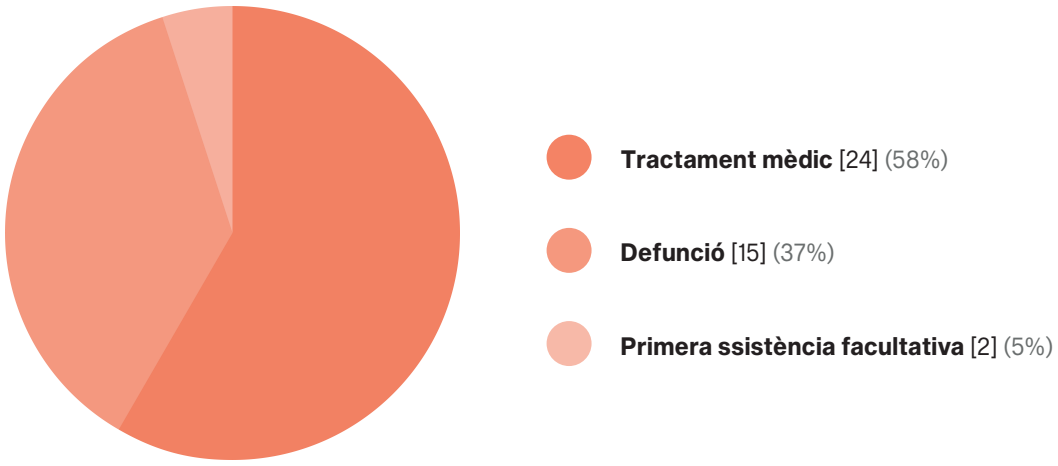

– Les seqüeles de les lesions que suposen la inutilització (parcial o total) o la pèrdua d'un òrgan representen el **37,5%** dels casos registrats. La defunció indirecta per l'ús de bales de goma recollit en aquest informe representa el **35%** dels casos documentats, tots corresponents a l'ús que va fer la Guàrdia Civil al febrer de 2014 a la platja del Tarajal. **Hi ha un cas de defunció directa corresponent al cas d'Iñigo Cabacas, a l'abril de 2012.**

Jordi Naval · Francesca Oggiano

– El cas del Tarajal converteix a la Ciutat Autònoma de Ceuta en el principal territori afectat per aquest tipus de projectils policials **(45%)**, seguit de Catalunya **(40%)**, Madrid **(7,4%)**, Euskadi **(5%)** i Navarra **(2,5%)**.

Gràfica 4. Comunitat Autònoma en què es registra un cas d'afectació per l'impacte d'una bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)

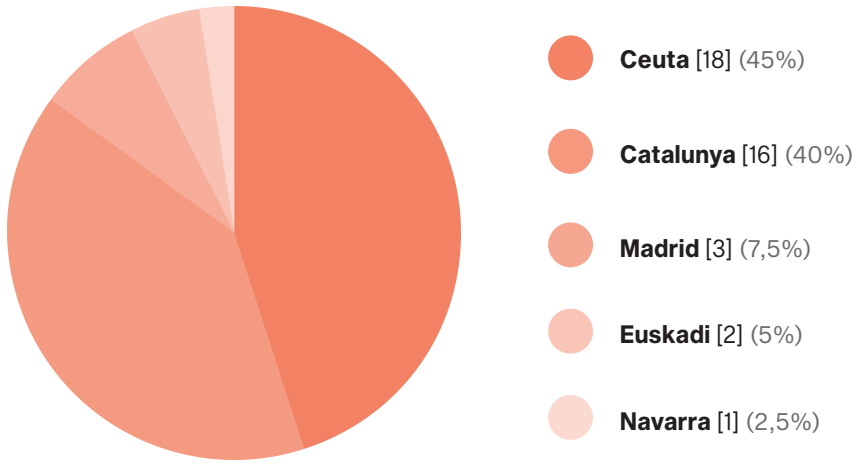

– A més, **la major part de persones van resultar afectades en el període de deu anys que va del 2005 al 2015**, un període especialment convuls, marcat per una crisi econòmica i social que va tenir una forta repercussió als carrers amb mobilitzacions socials sense precedents pel seu caràcter multitudinari.

Gràfica 5. Any (període d'anys) en que es va registra un cas d'afectació per l'impacte d'una bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)

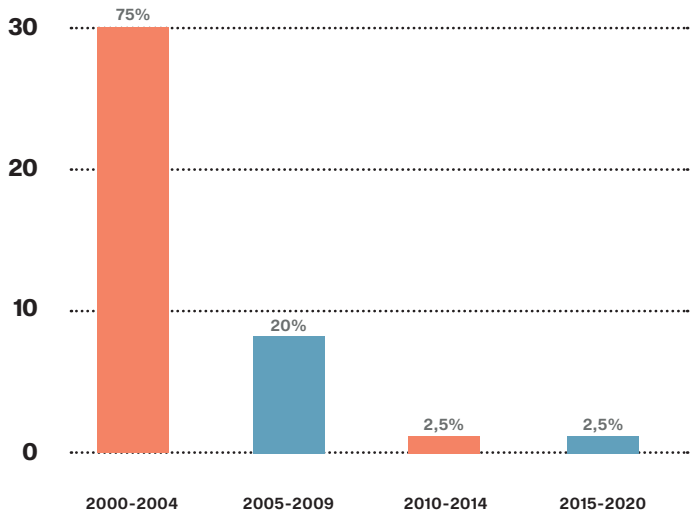

3.2. Els impactes físics: lesivitat i letalitat de les bales de goma

– Per realitzar l'anàlisi de les lesions físiques que pot provocar l'impacte d'una bala de goma al cos humà, no s'han comptabilitat en aquest apartat les 14 persones que van morir ofegades al Tarajal com a conseqüència de l'ús d'aquests projectils a l'aigua. Per això, les presents conclusions s'apliquen a un total de 26 persones que s'ha documentat que van rebre un impacte directe d'aquest projectil per part de les FCSE entre els anys 2000 i 2020.

– D'aquestes, 24 van requerir tractament mèdic, mentre que 2 només van requerir una primera assistència facultativa. A la vegada, d'aquestes 26, **una (1) va morir com a conseqüència directa de l'impacte**, 15 van patir una inutilització o pèrdua d'aquest òrgan, una (1) va experimentar seqüeles temporals i en nou (9) casos no es va poder establir una seqüela coneguda.

Gràfica 6. Seqüeles de l'impacte d'una bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)

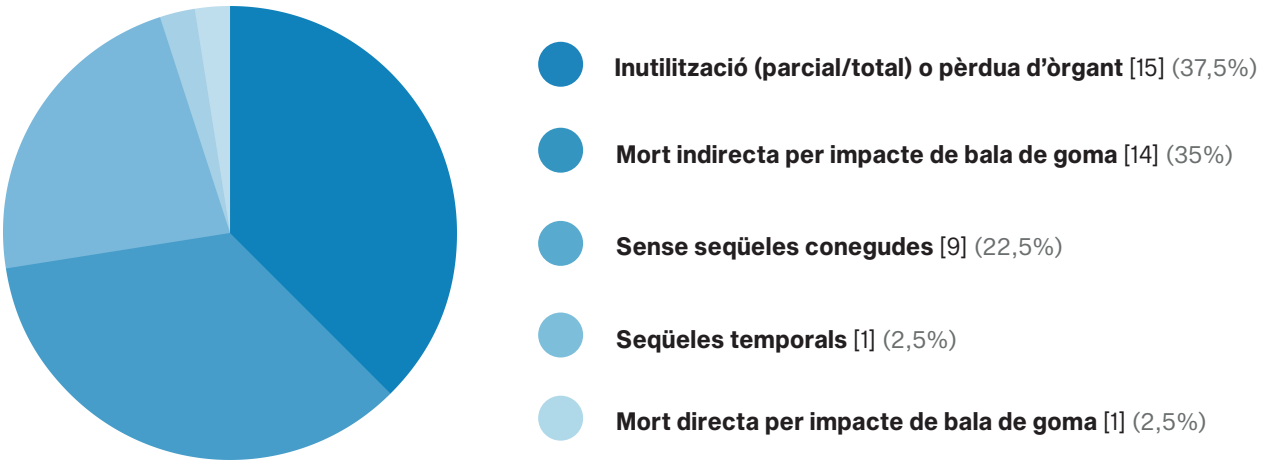

– És destacable que, **en 18 casos, més de la meitat (69%), les persones van rebre l'impacte d'una bala de goma a la zona del cap**, sent el perímetre ocular el principal afectat, amb 13 de 18 casos. D'aquests, una part van acabar amb la mutilació del globus ocular (7) o la pèrdua de visió d'un ull (4), i en dos (2) casos no es va poder determinar el tipus de seqüeles.

Gràfica 7. Parts del cos afectades per l'impacte d'una bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)*

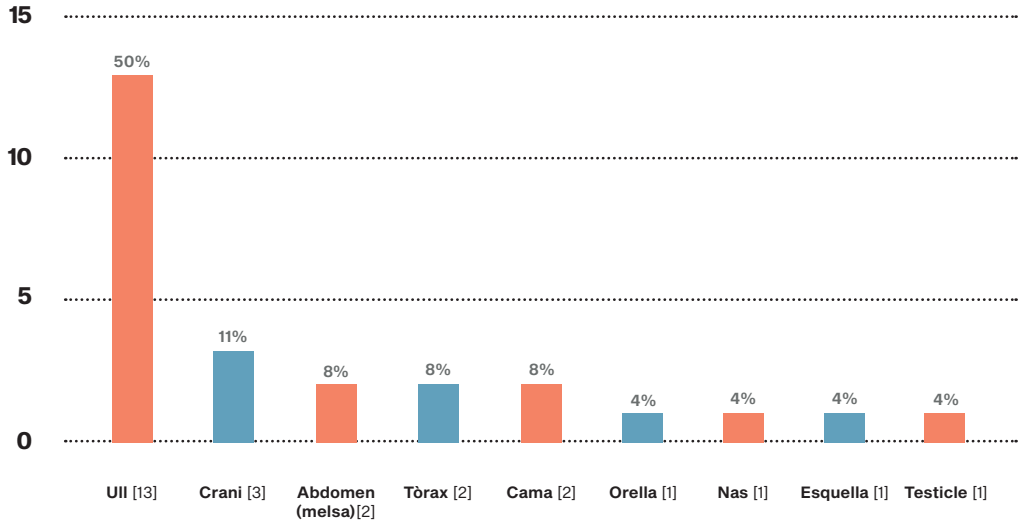

***Nota:** Aquesta gràfica no inclou les **14 persones mortes** de manera indirecta pels trets de bales de goma a El Tarajal, de forma que l'univers total de víctimes en aquest cas és de 26 i no de 40. És així a fi de dilucidar l'abast real de les zones majorment afectades per impacte directe de bala de goma.*

– A més de l'esclat del globus ocular i de la gran pèrdua de contingut intraocular que s'observa quan l'impacte es produeix a la zona de l'ull, s'adverteix un altre tipus de lesions sovint associades. Es tracta de **fractures a les parets de l'òrbita, extenses ferides a les parpelles, l'atrofia del greix per mort cel·lular i fins i tot la pèrdua de líquid cefaloraquidi. També s'ha documentat el desenvolupament de fotofòbia, fatiga i pèrdua de capacitat visual.**

– És conegut també que les conseqüències d'una visió monocular van molt més enllà. Amb un sol ull es produeix **la pèrdua de la visió estereoscòpica**, és a dir, **la capacitat d'integrar les imatges que veu cada ull en una sola imatge tridimensional**. Aquest fet implica, també, la pèrdua de la visió en profunditat, amb importants conseqüències per la realització de tasques quotidianes.

– A més de les ferides oculars, si les bales de goma impacten o reboten a nivell toràcic poden provocar una **aturada cardíaca**. Un gran perill és també que puguin produir un **esclat del fetge** o una **hemorràgia aguda a nivell de la melsa**. En ambdós casos, existeix un risc de mort. També poden produir-se **lesions de contusió, hematomes més o menys greus**, en funció de la distància i de la potència de l'impacte.

– A la zona del cap, els casos comptabilitzats a l'Estat espanyol entre el 2000 i el 2020 evidencien **dos (2) traumatismes cranioencefàlics**, un dels quals va provocar la mort d'Iñigo Cabacas, i l'altre va implicar l'ingrés a la unitat de cures intensives (UCI) de la persona afectada. **Un (1) impacte a la part superior del cap** que va provocar una ferida oberta, i **un altre (1) a l'orella** que va suposar la necessitat de reconstruir el lòbul, una pèrdua mínima d'audició i el patiment de vertígens durant 6 mesos i **un (1) impacte al nas** que va requerir 10 punts de sutura.

– A tot això cal sumar-hi **dos (2) casos d'impacte a la caixa toràcica**, un dels quals va comportar el desenvolupament d'afectacions cardíaques severes, mentre l'altre va patir convulsions; **una (1) ruptura de vèrtebres i costelles**; **dues (2) amputacions de la melsa** i **una (1) d'un testicle**; a més de **dues (2) lesions lleus a l'àrea de les cames**, que van incapacitar les persones de forma temporal.

– A nivell bibliogràfic, **l'Estat espanyol no compta amb estudis mèdics propis que analitzin i avaluïn aquesta mena de danys.**

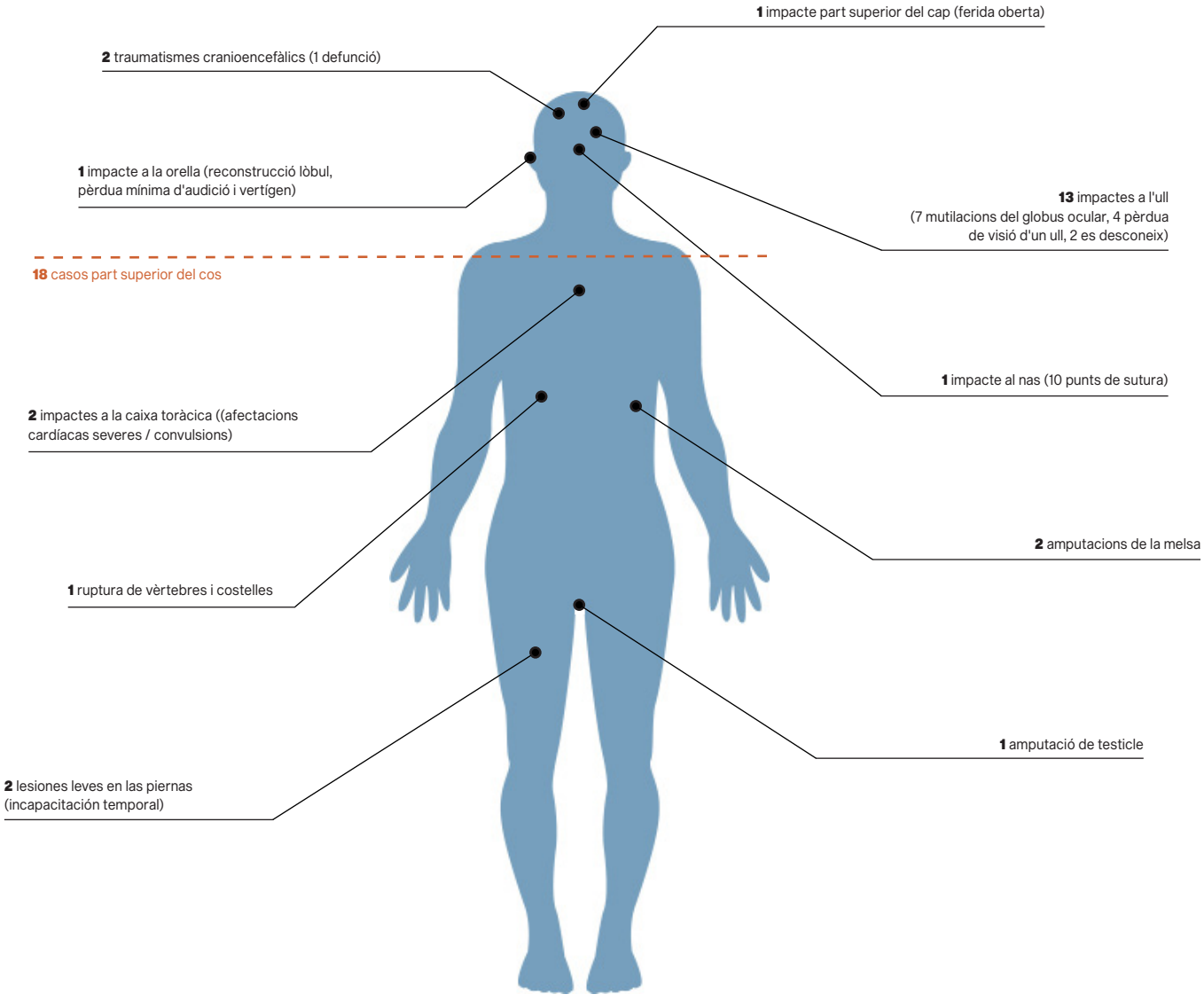

Nota: Elaboració pròpia.

3.3. Els impactes psicològics i psicosocials de l'ús de bales de goma

3.3.1. La mutilació del globus ocular o ceguesa en primera persona

– La mutilació facial d'un òrgan principal com és l'ull, en una zona d'alta visibilitat com és el rostre, es viu per les persones directament afectades com una **experiència extrema d'ordre traumàtic, sorprenent i sobtat**. Les persones no estan preparades per una cosa així, que marca un abans i un després en les seves vides.

3.3.1.1. El dany fisiològic i el repte de l'adaptació a una nova realitat física

– **Les persones experimenten dolor físic i dificultats relatives a l'orientació espacial** com, per exemple, calcular distàncies respecte a objectes de l'entorn o inestabilitat motriu. També es donen **problemes per mantenir l'equilibri o dificultats de visió** degut a la reducció d'aquest sentit.

– L'atenció i la concentració, també afectades, són essencials per anar desenvolupant una nova coordinació motriu en l'orientació espacial a la que l'organisme s'ha d'acostumar. **Amb el temps i l'exercici diari d'aquestes noves habilitats s'aconsegueix un cert nivell d'adaptació, però no és possible una recuperació total i complerta.**

3.3.1.2. Estrès posttraumàtic, ansietat i depressió

– El conjunt de les persones entrevistades experimenta, en diferents graus, intensitat, freqüència i especificitat, indicadors clínics compatibles amb símptomes i quadres clínics com **l'ansietat, la depressió i/o l'estrès posttraumàtic.**

– El malestar psicològic després de l'impacte es concreta mitjançant la **irritabilitat, l'insomni o problemes per quedar-se adormit, la hipersòmnia o excés de son, els malsons, o la re-memoració d'imatges i pensaments repetitius i recurrents associats a l'esdeveniment traumàtic.**

– A més a més, són freqüents els sentiments de **frustració, tristesa, ràbia, impotència, culpa i vergonya, i la sensació d'indefensió** associada a la desproporció de l'ús de la força i a la percepció d'un acarnissament i voluntat de fer mal per part dels agents policials responsables d'aquesta agressió.

– De la mateixa manera, també es registren reaccions en les persones que consisteixen a tractar d'evitar tot allò que recordi al fet traumàtic, fet que acostuma a dur a un cert **aïllament i retraïment social**, reduint les reunions i contactes socials.

– **L'espai públic, el carrer, passa a concebre's com un espai de risc.** Per això, i especialment durant el temps proper a l'agressió, destaquen els **estats d'hiperalerta**; és a dir, estats permanents d'alerta sostinguda fruit de la percepció de proximitat del perill. Això es dóna, especialment, davant de la presència d'agents de les FCSE.

– A més de l'atenció psicològica que es dóna en tots els casos, **és freqüent l'atenció psiquiàtrica addicional, degut a la necessitat de tractament farmacològic**. Aquest tractament va associat a l'experiència particular, amb l'objectiu de reduir la intensitat i freqüència dels símptomes i acompanyar el procés psicològic de recuperació davant dels impactes.

3.3.1.3. Un abans i un després. El procés de dol i la pèrdua de confiança

– **La mutilació i la pèrdua de visió signifiquen un procés de dol**, en què les persones han d'enfrontar-se al dolor i a l'impacte físic, emocional i experiencial d'allò que significa en cada cas. El dol vol dir adonar-se que el que va ser d'una manera fins al moment dels fets mai tornarà a ser com era abans. Aquest complex procés de dol implica diverses fases i comporta un temps considerable i particular segons cada experiència.

- L'autoimatge, la confiança en un/a mateix/a i els problemes d'autoestima lligats a la imatge social són comuns en les persones ateses. El rostre és la part més visible de la persona, mediatitza la imatge, la identitat i la mirada social, entre altres coses.

Ester Quintana · Abel Echevarria

3.3.1.4. Canvis en la identitat i en la visió del món

– En molts casos, les persones perden la confiança en si mateixes, es qüestionen els seus valors i pilars de vida, es trenca l'expectativa d'un futur com el planificat fins al moment.

– Cal destacar els canvis en la comprensió i en la visió del món que tenen a veure amb la relació ciutadania – Estat. **Com a conseqüència, la desconfiança en les institucions i la sensació d'indefensió s'enforteixen.**

– Així mateix, es produeixen canvis en el sentit de vida i les prioritats vitals. Les persones passen de dur una vida "normalitzada" a dedicar gran part del seu temps a la visibilització de la repressió dels models de violència institucional. És a dir, **refermen el seu compromís amb la justícia social i amb els drets de les persones.**

– En termes identitaris, les persones afectades es perceben com a supervivents i/o víctimes de violència policial. La no repetició d'aquest tipus d'agressions i el participar com a ciutadania activa en la defensa dels drets es converteixen en aspectes essencials d'alguns dels afectats.

3.3.2. Víctimes indirectes o secundàries: l'àmbit familiar

– Entenem per víctimes indirectes o secundàries les **persones de major proximitat que pateixen les conseqüències de la mateixa agressió**. La relació de parella, la família i les amistats properes es veuen afectades, presentant, en molts casos, símptomes de malestar psicològic tals com l'ansietat, la culpa o l'estrès i arribant a necessitar, a vegades, d'atenció i suport professional.

- En aquest sentit, s'han observat afectacions significatives en les **dinàmiques intrafamiliars, que es reorganitzen al voltant de la lesió**. En alguns casos, és així amb l'objectiu d'afavorir la cura de la persona. En altres, les dificultats de la víctima per comunicar a certs membres de la família allò viscut genera crisis i distanciaments significatius.

3.3.3. Desgast, revictimització i altres reptes psicològics del procés judicial

– El procés judicial es converteix en un element central al voltant del qual gira la vida de les persones afectades. La lentitud intrínseca a aquests processos, el corporativisme que es percep per part dels cossos policials i l'aparent complicitat de les instàncies jurídiques, en una relació que s'experimenta en termes de "David contra Goliat", genera, en molts casos, **desesperança i impotència.**

– **La confiança esperada i esperable dels organismes de justícia entra en contradicció quan es percep una falta d'investigació o una atenció que qüestiona prèviament el testimoni dels afectats.**

– Tot això produeix el que s'ha denominat "**revictimització**", és a dir, una nova agressió exercida per les instàncies i institucions de l'administració pública implicades en la posterior atenció i investigació dels fets ocorreguts, aguditzant i aprofundint el dany.

– Les persones afectades **distingeixen el valor i el sentit de justícia en un sentit ampli, del concepte de justícia que imparteix el sistema judicial**. Més enllà dels processos judicials, les persones centren els seus processos de reparació moral i social en els processos d'investigació duts a terme per visibilitzar i aclarir responsabilitats.

– **Parlar de reparació en aquests casos contempla les diligències i investigacions corresponents, la distribució i assumpció de responsabilitats i el qüestionament del model de violència policial exercida**, que ha suposat una conseqüència i una ferida de gravetat, cronicitat i profunditat experimentada.

Roger Español · Valentina Lazo

3.3.3.1. La dimensió reparadora del procés judicial

– **El procés judicial pot contenir una dimensió reparadora**[43] en tant que: **i)** declarar en instàncies judicials suposa que l'Estat visibilitza i reconeix que ha succeït alguna cosa i que cal que s'investigui; **ii)** s'enforteix el sentit de justícia davant la impunitat, l'oblit o el silenciament del fet ocorregut; **iii)** pot contribuir a una millora social en matèria de drets i a garantir que altres persones no passin pel mateix; **iv)** la difusió mitjançant declaracions públiques per part de l'Estat contribueix a la mitigació de l'impacte social i a la restitució de la dignitat de les

Óscar Alpuente, Nicola Tanno, Carles Guillot y Jordi Sallent · Francesca Oggiano

43. Carlos Beristain, *Diálogos sobre la reparación: qué reparar en los casos de violaciones de derechos humanos* (Quito: Ministerio de Justicia y Derechos Humanos de Ecuador, 2009)

CAPÍTOL 4

La resposta judicial i institucional: els drets a la veritat, la justícia, la reparació i la no repetició de les víctimes de les bales de goma

Fotomovimiento

– L'obligació d'investigar les violacions greus de drets humans és un dels deures elementals dels Estats per garantir la protecció dels drets fonamentals. Sota aquesta concepció, **la investigació judicial és una eina clau per aclarir les circumstàncies en què van succeir els fets que generen responsabilitat estatal**, constituint un pas necessari perquè les víctimes, els seus familiars i el conjunt de la societat coneguin la veritat. Suposa, a més, **el mecanisme a través del qual sancionar els responsables i establir mesures que previnguin la seva repetició.**

4.1. Impunitat: falta d'investigació i corporativisme policial

– Dels 40 casos identificats entre els anys 2000 i 2020, en el marc de la present investigació, en cap d'ells s'ha condemnat l'autor material del tret.

– Només en un cas, el d'Iñigo Cabacas, s'ha condemnat a un comandament de l'Ertzaintza per un delicte d'homicidi comès per imprudència greu, en no haver detingut la càrrega policial en què va morir el jove. **Aquesta és l'única condemna coneguda que existeix a l'Estat espanyol per un cas de bala de goma.**

– En el **cas del Tarajal,** l'Audiència de Cadis va decretar el sobreseïment lliure de la causa oberta contra 16 agents de la Guàrdia Civil. Aquesta decisió fou recorreguda per les acusacions populars davant del Tribunal Suprem[44]. A data del tancament del present informe, el recurs de cassació encara no ha estat resolt.

Graph 8. Criminal complaints arising from rubber bullet impact in Spain (2000 - 2020)

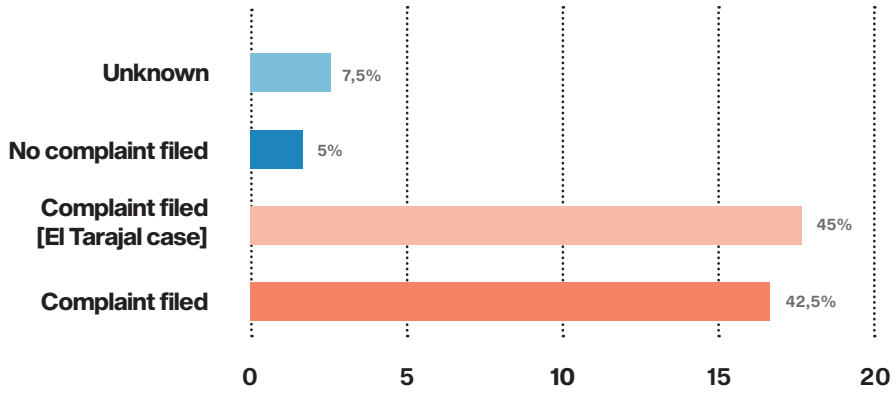

44. Ángela Martialay, "Carpetazo definitivo a la investigación de El Tarajal: "Los guardias civiles actuaron con proporcionalidad", El Mundo, 28 de juliol de 2020, disponible en línia a: https://www.elmundo.es/espana/2020/07/28/5f1ff6cefdddffa7798b457e.html

Graph 9. Outcome of judicial proceedings initiated in Spain due to rubber bullet impact (2000 - 2020)

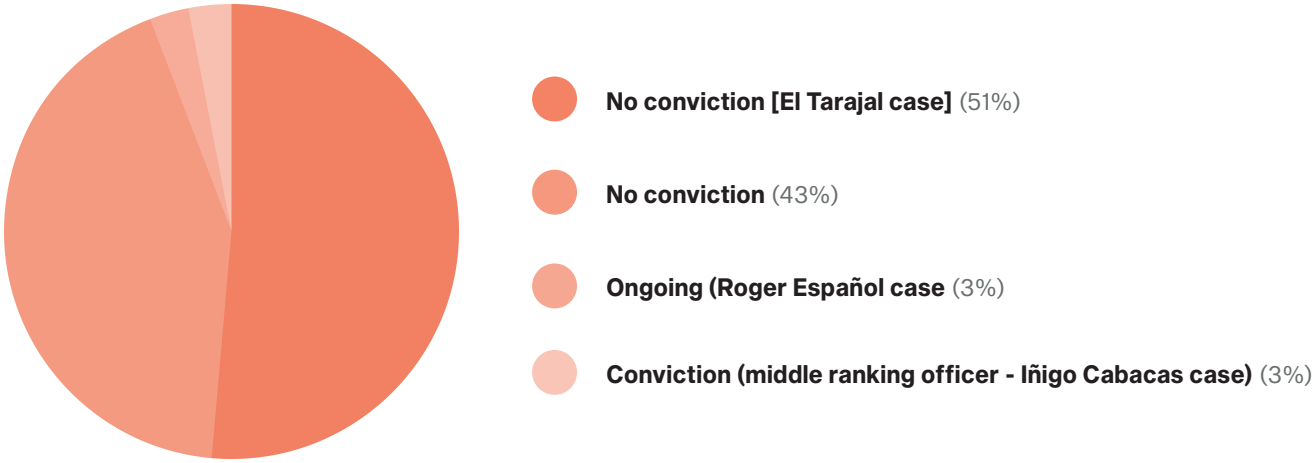

– S'adverteix una **situació d'*infradenúncia*, que es suma a les nombroses dificultats perquè un cas sobrevisqui la fase d'investigació i, encara més, s'arribi a dictaminar sentència**, ja que pocs aconsegueixen arribar a aquest punt. En aquest sentit, és important remarcar el paper dels jutjats d'instrucció. **En els casos de violència policial resulta habitual que els processos siguin arxivats en la fase d'instrucció, impossibilitant la celebració del judici, tot i l'existència d'indicis sòlids de criminalitat.**

– Amb la finalitat d'analitzar els patrons que s'identifiquen en el desenvolupant de les investigacions de víctimes de bales de goma, la present investigació ha seleccionat quatre casos representatius. Concretament, s'han analitzat tres procediments judicials finalitzats en la via ordinària, relatius als casos d'**Ester Quintana**, **Iñigo Cabacas** i **Carles Guillot** (que va dur a terme un procés penal i un procés contenciós administratiu), juntament amb algunes actuacions i escrits del procés penal de **Roger Español**, encara en curs.

– Entre els elements analitzats destaquen punts com: **1)** la impossibilitat d'identificar l'agent que va efectuar el tret i, en conseqüència, de condemna; **2)** el corporativisme i la manca de depuració de responsabilitats dels comandaments policials, i **3)** el paper de la judicatura en la investigació.

– **En el cas de l'Ester Quintana no es va poder determinar ni quin tipus de projectil li va causar les lesions ni quin agent en concret li va disparar. Això evidencia la impossibilitat de garantir el dret a la veritat, fins i tot en seu judicial.** No obstant, el Tribunal va ressaltar a la sentència que el reconeixement de les lesions ocasionades en el moment de la celebració del judici per part de la Direcció General de Policia de la Generalitat, es contradeia amb la tesis defensada inicialment pels màxims responsables del Departament d'Interior, que van afirmar de forma contundent que en el moment i lloc en què es van produir els fets no s'havia llançat cap projectil policial.

Archivo Stop Bales de Goma

– L'Ester Quintana va perdre el seu ull esquerra com a conseqüència de l'impacte d'un projectil policial durant la jornada de vaga general del 14 de novembre de 2012, a Barcelona.

– La investigació policial deficient també fou destacada en la sentència del **cas d'Iñigo Cabacas, en què el Tribunal va criticar la manca d'investigació dels fets per part del propi cos policial, en assumir que això va dificultar l'aclariment del que havia passat.**

– L'**Iñigo Cabacas** era un jove de 28 anys que, el 5 d'abril de 2012, es trobava al carreró María Díaz de Haro de Bilbao, una zona amb nombrosos bars, on va anar a celebrar una victòria de l'Athletic Club de Bilbao. Després de rebre diverses trucades que advertien d'una baralla a la zona, la Ertzaintza va decidir dur a terme una intervenció de les unitats antidisturbis – posteriorment qüestionada en seu judicial -, que va acabar amb l'Iñigo ferit de gravetat per l'impacte d'una bala de goma al crani, i amb la seva mort quatre dies després a l'hospital.

– En el cas del **Carles Guillot**, tot i que durant la fase d'instrucció un agent de la Policia Nacional va declarar que ell era l'únic que disposava d'una escopeta amb bales de goma i que en va fer ús[45], el Jutjat d'Instrucció número 21 de Barcelona va dictar una resolució en què s'acordava el sobreseïment provisional per la inexistència d'autor conegut. **El Jutjat va argumentar que no es podia identificar l'autor del dany ocasionat i que, en cas de poder identificar-lo, se l'hauria d'eximir de responsabilitat en estimar que l'agent va actuar adequadament, i per considerar el fet com a fortuït o entendre, fins i tot, que concorria l'eximent de "compliment legítim d'un deure"[46]**.

– El Carles Guillot va perdre el seu ull dret el 17 de juliol de 2001, en el marc del desallotjament del centre social *Kasa de la Muntanya* de Barcelona, del qual en formava part. En conèixer la notícia, en Carles va decidir dirigir-se cap al lloc amb dues amigues per ajudar amb el trasllat dels béns. En el transcurs de la seva arribada va rebre l'impacte d'una bala de goma, disparada per la Policia Nacional, que va suposar la pèrdua del seu ull dret, a més de múltiples fractures al nas i la cara.

45. Jutjat d'Instrucció número 21 de Barcelona, auto amb data de 25 de setembre de 2003.
46. Auto de la Secció Cinquena de l'Audiència Provincial de Barcelona, amb data de 17 de març de 2004.

– El **TEDH** ja ha cridat l'atenció a l'Estat espanyol per no investigar denúncies de maltractaments policials, al·legant la impossibilitat de conèixer la identitat dels agents. La recent sentència **López Martínez c. Espanya** (març de 2021), relativa al cas d'una dona a qui es va treure a la força d'un bar i que va resultar ferida després de la mobilització "Rodea el Congreso" de Madrid, al 2012, considera que les autoritats no van dur a terme una investigació efectiva per la seva incapacitat per identificar i interrogar als policies implicats, així com per avaluar adequadament la proporcionalitat de les seves accions.

– Davant d'aquest context d'opacitat, el **cas de Roger Español** ha adquirit una especial rellevància, ja que es tracta del primer cop que s'ha pogut identificar (per part d'Irídia – Centre per la Defensa dels Drets Humans i gràcies a les aportacions de la societat civil) a l'agent de la Policia Nacional que va disparar contra ell en fins a tres ocasions, segons l'acusació, i li va ocasionar la pèrdua de visió de l'ull dret durant la jornada de referèndum de l'1 d'octubre de 2017 a Barcelona.

– No obstant, tot i tenir individualitzat l'agent i el moment concret del tret, ni els comandaments policials ni els agents presents al lloc van identificat l'autor. Tampoc ho va fer el Cos Nacional de Policia. Aquesta és una dinàmica recorrent i reiterada en tots els casos de violència policial.

Iñigo Cabacas · Arxiu personal d'Iker Malariaga, amic de l'Iñigo

4.2. Cadena de comandament i responsabilitat

– Un altre dels límits importants identificats en la judicatura en casos de violència policial o institucional és **la incapacitat de sortir del paradigma de l'autor directe dels fets.**

– **El cas d'Iñigo Cabacas va ser una excepció, que va aconseguir posar el focus en l'estructura jeràrquica que configura els cossos policials i que determina la responsabilitat dels comandaments** actuants, en relació amb les actuacions dels agents al seu càrrec. El tribunal va arribar a determinar en aquest cas que l'actuació policial no estava justificada i que va ser inadequada.

– **Els comandaments tenen una especial posició de garants en els operatius policials que duen a terme, ja que són també els qui tenen la potestat d'autoritzar l'ús de material antidisturbis i, per tant, els responsables de controlar el seu ús**. Així ho estableix la Circular sobre l'ús de material antidisturbis, de data 3 de setembre de 2013.

4.3. El camí cap a la reparació. La lluita de les víctimes per la defensa del seu relat i la no repetició

– A nivell estatal i institucional, **actualment no existeix un mecanisme que assumeixi un rol actiu en la reparació i que es posi en marxa d'ofici** tan bon punt es té coneixement de l'existència d'una persona lesionada com a conseqüència d'una actuació policial.

Stop Bales de Goma's archive

– De les 40 víctimes de bales de goma entre els anys 2000 i 2020 a l'Estat espanyol, identificades en el marc de la present investigació, 13 van sol·licitar una reparació patrimonial; o bé en finalitzar el procés penal o bé en paral·lel a aquest. D'aquestes **13, a data d'avui, 8 han rebut una indemnització**; a unes altres 4 els hi ha estat denegada i una (1) es troba encara en procés. A la vegada, en uns altres 4 casos no va ser possible obtenir aquesta informació.

– **Cinc (5) de les 8 víctimes que van rebre una indemnització la van obtenir mitjançant un acord amb la Generalitat de Catalunya**, fet que evidencia que la voluntat política de les institucions és fonamental per a que es concreti, al menys, una reparació patrimonial pels fets ocorreguts.

Gràfica 10. Víctimes que han sol·licitat una reparació patrimonial per la responsabilitat de l'administració a l'Estat espanyol (2000-2020)

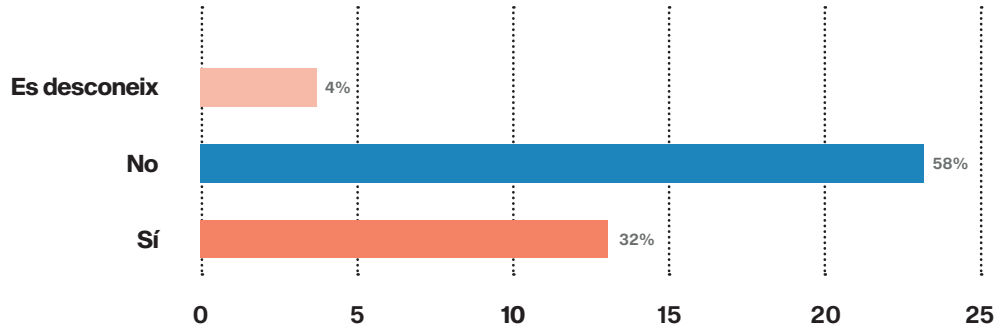

Gràfica 11. Víctimes que han obtingut una indemnització pel dany causat per una bala de goma a l'Estat espanyol (2000-2020)

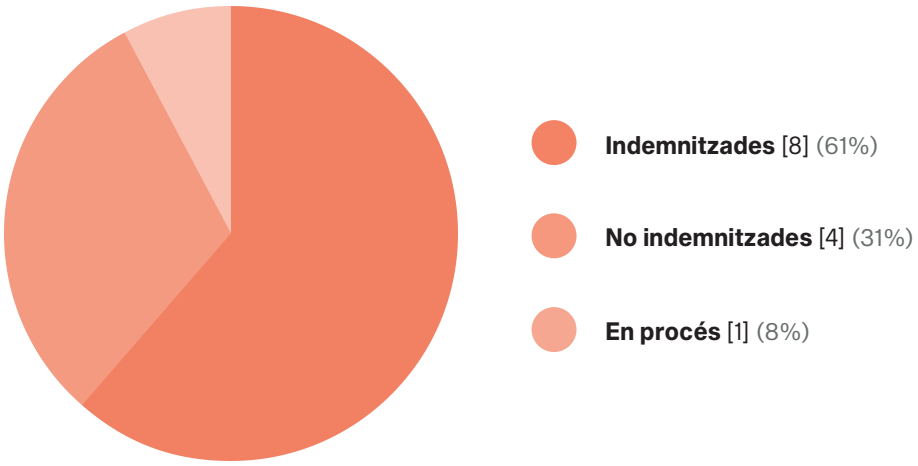

– Resulta evident que **la indemnització econòmica** és part del dret de les víctimes a una reparació integral, especialment quan les ferides causades han produït una afectació severa al desenvolupament del projecte de vida de la persona, condicionant la seva capacitat d'ingressos a futur. No obstant, aquesta **no és l'única via: el reconeixement dels fets i les garanties de no repetició són, també, dos pilars fonamentals.**

– Si hi ha alguna cosa en la que totes les víctimes coincideixen és en la **necessitat de conèixer la veritat: qui, com, per què**. Més encara quan el que **s'observa és una negació institucional constant de qualsevol actuació que qüestioni als grups policials**, de manera que el relat oficial exonera i fins i tot, a vegades, justifica, per mitjà del compliment legítim del deure, la decisió policial que va estroncar el seu projecte de vida.

– En altres casos, com el de Carles Guillot, **les instàncies judicials i administratives han arribat a responsabilitzar a la pròpia víctima d'estar al lloc dels fets "sabent el risc que això comportava i, per tant, assumint-lo"**[47]. Aquest argument responsabilitza als propis manifestants de qualsevol possible mala praxis policial i desconeix la protecció internacional i constitucional dels drets fonamentals de reunió, associació i llibertat d'expressió que configuren el dret a la protesta pacífica. Tot i perdre l'ull, en Carles mai ha rebut una indemnització per aquests fets.

Carles Guillot · Arxiu Stop Bales de Goma

47. Dictamen emès pel Consell d'Estat amb data de 19 de gener de 2006.

CAPÍTOL 5

Conclusions

1. La normativa internacional i interna estableix que l'ús de la força ha d'estar regit pels principis de legalitat, necessitat, precaució, proporcionalitat, no-discriminació, i rendició de comptes.

2. Les bales de goma són disparades amb una energia de 144 joules, motiu pel qual són potencialment letals i tenen una alta probabilitat de produir lesions greus, que poden mutilar o deixar seqüeles a qui en rep l'impacte.

3. Del total de 40 persones víctimes de bales de goma documentades a l'Estat espanyol entre els anys 2000 i 2020, en al menys un dels casos l'impacte de la bala de goma al cap va provocar la mort, i en 14 casos el seu ús contra persones que estaven nedant va ser determinant en el resultat de mort per ofegament de les mateixes. Així mateix, del total de 40 persones afectades, 24 van necessitar tractament mèdic, de les quals 15 van patir la pèrdua o inutilització d'un òrgan (en 7 casos la mutilació del globus ocular i en 4 la pèrdua de visió d'un ull).

4. D'acord amb el Dret Internacional dels Drets Humans, les bales de goma no han d'utilitzar-se de forma indiscriminada ni automàtica i, per tant, no han de fer-se servir en cap cas per dispersar una manifestació o concentració. D'igual manera, en cap cas han de disparar-se contra persones que estan nedant o travessant una tanca fronterera.

5. Segons les Nacions Unides (ONU) i l'Organització per la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE) no està permès disparar els projectils indirectament, fent que rebotin a terra abans de tocar les persones, ja que l'aleatorietat de la trajectòria suposa un risc inacceptable. En canvi, l'ús habitual per part del Cos Nacional de Policia i la Guàrdia Civil és mitjançant rebot previ a terra.

6 La Guia sobre armament "menys letal" de l'ONU prohibeix disparar al cap, el coll, el pit i l'engonal, com a zones en que l'impacte pot causar lesions especialment greus. En canvi, més de la meitat de les víctimes per impacte de bales de goma documentades a l'Estat espanyol en el marc d'aquesta investigació (18 persones, un 69% de les 26 que van rebre un impacte directe), el van patir a la zona del cap i unes altres 5 al tronc superior del cos.

7 Qualsevol arma de control de multituds capaç de produir un impacte letal, com és el cas de les bales de goma, ha d'estar subjecte als mateixos procediments legals i d'investigació posteriors a l'incident, com si es tractés d'un arma de foc. En el cas de les bales de goma, l'inexistència de marques d'identificació en la munició i en l'arma, sumades a l'aleatorietat de la trajectòria del projectil un cop disparat, fan impossible determinar-ne la traçabilitat. És un arma obsoleta, que no pot complir els estàndards mínims de rendició de comptes que exigeix la normativa internacional en la matèria.

8 La informació sobre les característiques de l'arma, del projectil i del reductor d'energia usats pel Cos Nacional de Policia i per la Guàrdia Civil, així com la dels tests, informes d'impacte i proves realitzades pel Ministeri d'Interior sobre les bales de goma no és pública ni accessible. La manca d'accés a la informació sobre les característiques de l'arma, els seus accessoris i els projectils repercuteix directament en els mecanismes de rendició de comptes dels que disposen les societats per determinar si aquesta ha estat emprada sota els principis de legalitat, necessitat, proporcionalitat i prevenció que regeixen internacionalment l'ús de la força.

9 No consta que existeixi ni un sol procediment judicial per lesions i/o mort com a conseqüència d'una bala de goma disparada per un agent de les FCSE en què el cos policial del que aquest forma part hagi facilitat la identificació de l'autor del tret. En cap dels 40 casos estudiats en la present investigació s'ha condemnat a l'autor del tret.

10 L'ús de les bales de goma amb la finalitat de càstig, represàlia o discriminació pot ser considerat tortura o tracte cruel, inhumà o degradant, d'acord amb la definició de la Convenció per la Prohibició de la Tortura.

11 Des dels anys vuitanta, diverses Resolucions del Parlament Europeu han apostat de manera decidida per la prohibició de les bales de plàstic als països de la Comunitat. Altres organismes internacionals com el Comitè Contra la Tortura i el Comitè de Drets Humans de Nacions Unides, als seus comentaris de país dirigits al Regne Unit, han definit una línia clara per la revisió i eventual prohibició de les mateixes. Cada vegada més països han decidit deixar d'utilitzar aquest tipus d'armament. En el marc europeu destaquen Àustria, Dinamarca, Finlàndia, Irlanda, Noruega, Romania i Suècia, així com la gran majoria dels estats d'Alemanya.

12 L'alta lesivitat de les bales de goma i la impossibilitat de previsió de la seva trajectòria van dur a prohibir l'ús d'aquest armament als cossos policials de Mossos d'Esquadra a Catalunya, de la Policia Foral a Navarra i de l'Ertzaintza a Euskadi. En canvi, el Cos Nacional de Policia i la Guàrdia Civil les segueixen fent servir a tot l'Estat.

13 No existeix cap registre oficial de víctimes de bales de goma a l'Estat espanyol. Altrament, les investigacions realitzades no han garantit el dret a la veritat i a la justícia. La sensació d'impunitat provoca la revictimització de les persones afectades, a més d'una forta sensació de falta de reparació.

CAPÍTOL 6

Recomendacions

Les entitats que subscriuen la present investigació proposen una sèrie de recomanacions perquè les actuacions de les FCSE s'adeqüin als estàndards internacionals de l'ús de la força, regits pel dret internacional dels drets humans, i es garanteixin els drets a la veritat, la justícia, la reparació i la no repetició de les víctimes de bales de goma.

Al Govern de l'Estat espanyol:

1. Que s'acordi la prohibició de l'ús de les bales de goma per part dels Cossos i Forces de Seguretat de l'Estat (FCSE), atenent el seu potencial lesiu, així com el seu caràcter incontrolable i indiscriminat i la seva manca de traçabilitat, fet que posa en risc l'exercici de drets fonamentals i la integritat física de la ciutadania.

Als grups parlamentaris del Congrés dels Diputats:

1. Que s'acordi una Proposició No de Llei en què s'insti al Govern a la prohibició de l'ús de les bales de goma per part de les FCSE, atenent el seu potencial lesiu, així com el seu caràcter incontrolable i indiscriminat i la manca de traçabilitat, fet que posa el risc l'exercici de drets fonamentals i la integritat física de la ciutadania.

2. Que s'acordi la creació d'una comissió d'investigació que esclareixi els casos de persones víctimes de bales de goma per avaluar l'impacte ocasionat a la ciutadania per l'ús d'aquestes armes, així com per avaluar el funcionament dels actuals mecanismes de control, avaluació i sanció dels cossos policials en funcions d'ordre públic o control de masses.

Al Ministeri Fiscal:

1. Que es creï una Fiscalia especialitzada en violència institucional que supervisi tots els processos que estiguin relacionats amb aquesta, inclosos els casos de bales de goma i altres projectils d'impacte d'energia cinètica (PIEC), i que intervingui en aquests processos de manera proactiva, defensant els drets de les persones que hagin estat víctimes eventuals d'aquest tipus de situacions.

2. Que es vetlli perquè el Ministeri Fiscal, en tant que garant de la legalitat, tingui un paper proactiu en l'impuls de la investigació en casos de violència institucional, i concretament en casos de víctimes de bales de goma i projectils d'energia cinètica, amb el fi que se'n depurin les responsabilitats corresponents.

3. Que s'ofereixi formació específica als/les fiscals en matèria de drets humans i, en concret, en relació al Protocol d'Istanbul, el Manual per la investigació i la documentació eficaces de la tortura i altres penes o tractes cruels, inhumans o degradants, que és el primer conjunt de regles per documentar la tortura i les seves conseqüències.

Al Consell General del Poder Judicial:

1. Que es promoguin plans de formació tècnica en drets humans, cossos policials i atenció a les víctimes de violència institucional, per garantir l'acció sense dany i processos de reparació integrals, respectuosos amb els drets de les víctimes a la veritat, la justícia, la reparació i la no repetició.

2. Que s'elaborin recomanacions d'actuacions dirigides als Jutjats d'Instrucció amb l'objectiu que els delictes relacionats amb la violència institucional, i relatius a lesions o morts provocades presumptament per projectils o armes policials, siguin investigats d'una manera exhaustiva, ràpida i eficient. En aquest sentit, seria convenient realitzar recomanacions de mesures per assegurar l'adopció de les diligències necessàries d'investigació, tenint en compte que la custòdia de les armes i d'una gran part del patrimoni està a càrrec de la part implicada.